

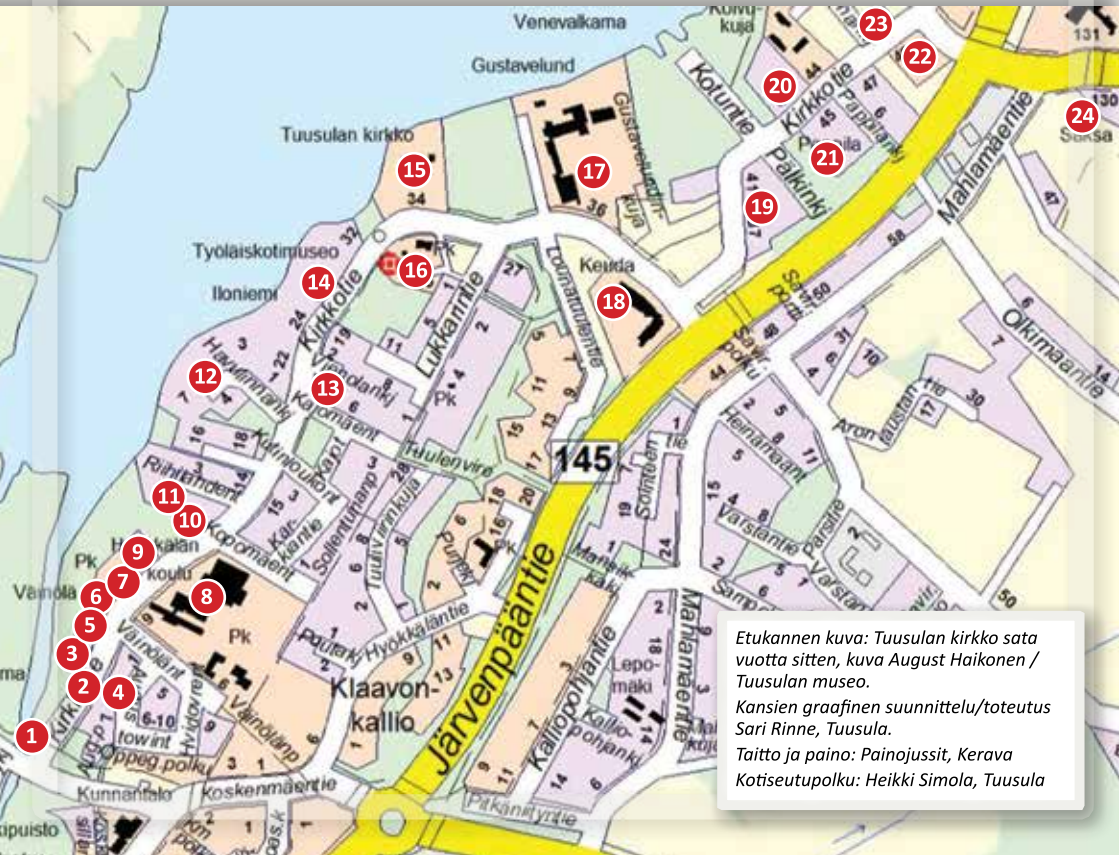
TUUSULAN KIRKKOTIEN KOTISEUTUPOLKU

Opas omatoimiselle kulttuurimatkalle

Kirkkotien kohdetaulukko:

1. Koskensillalla
2. Tihumäen päällä
3. Kollinin huvila
4. Tihunmäki
5. Muistola
6. Väinölä
7. Länsirinteen talo
8. Hyökkälän koulu
9. Visarinne
10. Jylhäranta
11. Riihilahdentie
12. Salmela
13. Kirkkotien Haikokset
14. Iloniemi
15. Tuusulan kirkko
16. Kirkonmäki
17. Gustavelund
18. Keuda
19. Postis
20. Ali-Kottu
21. Pappila
22. Vanha kunnantalo
23. Corona
24. Kirkonkylän Saksa

*Etukannen kuva: Tuusulan kirkko sata vuotta sitten, kuva August Haikonen / Tuusulan museo.
Kansien graafinen suunnittelu/toteutus Sari Rinne, Tuusula.
Taitto ja paino: Painojussit, Kerava
Kotisetutupolku: Heikki Simola, Tuusula*

KIRKKOTIEN KOTISEUTUPOLULLA TUUSULA TUTUKSI

Sipoon Kaukjärven neljänneskunnan Tuusulan kylään talkoilla rakennettu kirkko johti Tuusulan pitäjän syntyyn 22.7.1643. Suomenkieliset talonpojat halusivat oman kappelin ja eroon Sipoosta pitkän kirkkomatkan ja suomenkielisten palvelusten puutteiden takia. Vanhankylän kartanon isäntä, aateloitu ratsumestari Nils Stålhana, saattoi loppuun Tuusulan kappelin perustamisen.

Kirkkoon kuljettiin kinttupolkuja, kärry- polkuja, vesiteitä ja talvisin jääteitä pitkin. Ensimmäiset kirkolle johtavat polut on merkitty vuoden 1777 kartalle. Tiestä voidaan puhua vasta parin sadan vuoden aikana. Tien kuntoa kuvaa kunnanvaltuuston päätöksen uutisointi Uusimaa-lehdessä 4.2.1925: *”Niin sanottu Kirkkotie, joka yhdistää Lahden ja Hämeenlinnan tiet, päätettiin antaa korjattavaksi kaupanhoitaja Jalmarin Vainiolle 12.000 markasta, johon seurakunta ottaa osaa 5000 mk. Tämä*

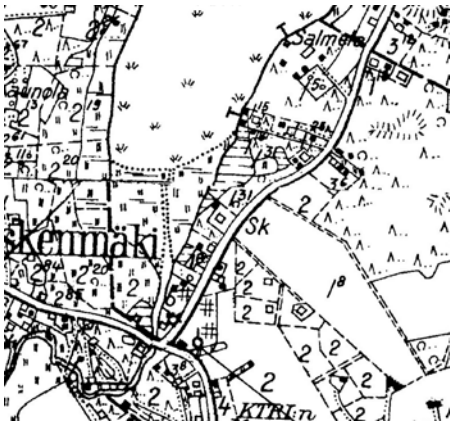
tie, joka kulkee kirkon ohi, on ollut niin kurjassa kunnossa, että kirkkokansa töin tuskin on syksyin kevään päässyt siitä kulkemaan.”

Päätie Helsingistä pohjoiseen erkani Hyrylässä Hämeentieksi ja Savontieksi.

Nykyinen Kirkkotie yhdistää ne alkaen Hyökkälän Koskenmäentietä ja päättyen Kirkonkylässä Järvenpääntiehen (Savontiehen). Lyhyt 2,5 km tie, mutta pitkä matka historiaa. Kirkkotie kulkee kahden kylän, Hyökkälän ja Kirkonkylän alueella. Kylät ovat muodostuneet kantataloista, joita Hyökkälässä oli vain kaksi, Klaavola ja Saksa. Tuusulan kylän (Kirkonkylän) ryhmäkylässä taloja oli 5-8.

Suur-Tuusulan kotiseutupolkujen kirjastossa www.virtuaalituusula.fi on Hyrylän ja Koskenmäen ja Tuusulan Rantatien polut. Tuusulan Kirkkotien kotiseutupolku yhdistää nämä.

Hyökkälän Saksan rantamailla

Kirkkotien alun kiinteistöt Hyrylän kartassa vuonna 1930

Eri aikakausien kartat ovat tarpeen, kun lähdetään tutustumaan kulttuurihistoriallisiin kohteisiin. Hyökkälän Saksan maat, Rek. N:o 2, ovat olleet myös Hyrylän varuskunnan 160-vuotisen historian (1855-2015) perustana. 1930-luvun kartassa Kirkkotien alun KTR

in hevoslaitumella on Tuusulan Sahan lautatapulit. Klaavolan maat, Rek. N:o 1, rajoittuvat Kirkonkylään Salmelan kiinteistön pohjoisrajalla. Klaavola jaettiin veljesten kesken kahtia vuonna 1744 ja syntyi Klaavo samalla rekisterinumerolla 1.

1. Koskensäillalla

Koskensäillaa on tarvittu satoja vuosia Tuusulanjoen ylityksessä vanhalla Hämeentiellä.

Koskenmäentie ja Koskensäilla ovat nykymuotoonsa levennetty ja korotettu 1980-luvulla. Kevyen liikenteen väylän ja sillan on kunta rakentanut 1970-luvulla ja se uusittiin 2019.

Koskensäillan eteläpuolella on ollut yksi pitäjän vanhimmista jauhomyllyistä. Tämä "Kaukjärven mylly" oli vuonna 1693 Kirkonkylän, Paijalan ja Hyökkälän yhteiskäytössä. Jo 1660-luvulla kerrotaan padon aiheuttaneen järven tulvimista. Myllykuja johtaa nykyään myllyn paikalle, jossa vielä sata vuotta sitten mylläri Weckman jauhoi viljaa.

Koskensäillan nykyinen pato on tehty vuonna 1958 ja se liittyy Tuusulanjärven käyttöön Helsingin varavedenlähteenä. Pato on uusittu ja kalaportaat rakennettu hiljan. Taustalla ikaikainen Venavalkama ja Tihunmäki, nyt kunnostettuna osa Valkaman puistoa. Kuva Heikki Simola

Tuusulan Mylly ja Saha Oy:n rakennukset Hämeentien ja Kirkkotien kulmassa Koskensillan kupeessa 1918-1951. "Sokurileipurin talosta" tuli myllärin asunto ja konttori. Sahalle johti silta, jota pitkin tukit vieritettiin alas tukkivaunuun ja kiskoilla sitten raamisahaan. Taustalla näkyy ns. Kuperkeikan mökki ja Weckmanin mäki, virallisesti Myllymäki. Kuva Tuusulan museo

Tuusulan VPK marssii kesäjuhlaansa Väinölään 1930-luvulla. On käännytty juuri Kirkkotielle. Taustalla Bärlundin leipomo ja oikealla sahan konttori. Kuva Tuusulan museo

2. Tihunmäen päällä

Tihunmäen nimi liittyy tarinan mukaan rosvoihin, jotka vaanivat sillanpielessä Hämeentiellä kulkevia ja ryöstettäviä, etenkin kaupunkimatkalta palaavia talollisia. Ylhäällä mäellä he sitten olisivat jakaneet saaliinsa tihutyön jälkeen, siitä nimi. Tämäkin vahvistaa sitä, et-

tei tietä kirkolle vielä ollut. Rosvojen esiintymistä selittävät monet syyt. 1700-luvulta alkanut voimakas väestönkasvu aiheutti paineita silloisessa yhteiskunnassa, koska maaseudun liikaväestölle ei ollut juurikaan tarjolla työtä maatalouden ulkopuolella muissa elinkeinoissa eikä siirtolaisuus ollut vielä mah-

dollista. Helsingin voimakkaan rakentamisen synnyttämä puutavaran kysyntä oli myös vaurastuttanut talollisia ja osaa torppareista, mutta muu väestö oli jäänyt näistä tuloista osatomaksi.

Nurmijärvi on kuuluisa rosvoistaan ja Aleksis Kiven isosetä Matti Stenvallin kuului Nurmijärven rosvoihin. Vuonna 1874 Julius Krohn esitti Suomen Kuvalehdessä arvelun, että rosivot olisivat olleet myös itse Jukolan veljesten todellisina esikuvina. On Aleksis Kivikin näitä teitä kulkenut ja hänen veljensä Juhanin poika William Stenvall on ollut leipurina Bärlundin leipomossa, jonka sokkeli on jäljellä Koskensillan eteläpuolella.

Tihunmäellä on ollut myös kivikautinen asuinpaikka. Tavoitteena on saada paikalle laatta: *Tällä mäellä sijaitsi kivikautinen asuinpaikka noin 9000 vuotta sitten Ancylusjärven rannalla, 44 metriä nykyistä merenpintaa korkeammalla.*

3. Kollinin huvila, Kirkkotie 2

Klaavon talon pojan, esittelijäneuvos Karl G. Kollinin huvila, on ollut Tihunmäen korkeimmalla kohdalla. Huvilan kivijalasta on muutamia kiviä jäljellä. Kollinin pojan Marcus Collinin kaunis viulunsoitto kantautui kesäisin huvilan parvekkeelta kauas järvelle. Marcus Collinista (1882-1961) tuli taidemaalari ja pro-

Kollinin Åminnen huvila siirrettiin Tuulentupa nimisenä Rantatielle ja on nyt Villa Ruusu Aleksis Kiven kuolinmökin naapurina. Kuva Heikki Simola

fessori, jolla on vankka asema ekspressionistina maalaustaiteessa.

Markus Collin vietti lapsuusvuosinaan paljon aikaa Tuusulassa. Hän aloitteli lakiopin-toja ja kokeili myös arkkitehtuuria, mutta kumpikaan ei syyttänyt. Taideopinnot Helsingin Taideyhdistyksen piirustuskoulussa ja Helsingin yliopiston piirustussalissa Eero Järnefeltin oppilaana jäivät myös muutama vuoteen, mutta ne täydentyivät muun muassa opinto- ja maalausmatkoilla Pariisiin. Vuoden 1905 paikkeilla myös sukunimen alkukirjain muuttui C:ksi.

Ateneumin kokoelmassa on muun muassa maalaus Surutalossa (1916), joka on maalattu Klaavolan talon salissa. Kuva Heikki Simola

Marcus Collin kuului Marraskuun ryhmään, jossa taiteilijoita yhdistivät tummat värit ja ekspressionistinen ote. Collinin maalauksissa on usein erilaisia ihmistyyppejä ja ryhmiä ja synkstä värimaailmasta huolimatta humoristinen näkökulma.

Huvila rakennettiin vuosisatojen vaihteen tienoilla, myytiin vuonna 1913 ja siirrettiin Rantatielle.

Paikalla on ollut 1970-luvulla rakennettu Klaavolan sukuun kuuluva Marita ja Jaako Niemen talo, joka purettiin ja tontille on noussut uudisrakennus. Tilan nimi on nyt Visarinne ja sen omistajat ovat Markku Malmipuro ja Minna Nikula.

4. Tihunmäki, Kirkkotie 3

Kirkkotielle aivan mäen harjalla, tien oikealla puolella, on vanha punainen Tihunmäen torppa, joka alkujaan on kuulunut Saksan puustelliin. Sirkka Holman toimittamasta tutkimuksesta "Hyrylä. Muuttuva kyläyhteisö 1850-1920" (1987) on luettelo 1890-luvulla Hyrylässä ja Hyökkälässä asuneista käsityöläisistä. Siinä mainitaan myös räätälimestari

Gustaf Adolf Lindgren, joka asui perheineen Tihunmäen torpassa.

Gustaf Adolf Lindgrenin nuorin poika Carl August (s. 1885), joka myöhemmin tunnettiin räätälimestari Kalle Latvana, jatkoi asumista torpassa ja maksoi korvausta Saksan virkatalolle rahan ja viljan lisäksi niittotöillä. Torpparilain 17.7.1918 säätämisen jälkeen Kalle Latva lunasti torpan itselleen. Tihunmäen, Rek. N:o 3/7, maanmittaustoimitus tapahtui 1923, tämän lisäksi Latvalla Kalle sai vielä ostaa lisää maana Tihunmäki II v. 1932. Maata Kallen lunnastamaan osuuteen kuului tuolloin noin hehtaari. Räätälin verstaassa on vanhan valokuvan mukaan työskennellyt viisikin henkilöä. Kallen puoliso Elli on myös ollut taitava räätäli, kerrotaan Kallen tehneen takit ja housujen ompelusta vastasi Elli. Elin (Elli) Lindqvist (s. 1891) oli liikenneoitsija Oskari Lindqvistin sisar.

Kallen lesken Ellin torppa jäi Latvalla perikunnalle (1978). Vuonna 1981 perikunta myi vanhan Tihunmäen torpan pihapiireineen nykyisille asukkaille Pekka ja Leena Nurmiselle.

Rakennusta on säilyneiden kuvien ja rakennuksesta löytyneiden vuosilukujen mu-

Tihunmäen torppa ja viihtyisä pihapiiri. Kuva Pekka Nurminen

kaan muutettu useaan otteeseen. Vanhimpaan osaan on tehty laajennuksia ainakin 1900-luvun alussa ja 1930. Alkujaan sisäänkäynti taloon on ollut Kirkkotien puolella ja oven päällä on ollut peltikylytti ”Räätäli Kalle Latva”. Nurmiset remontoivat taloa 1981, jolloin taloon tuotiin kunnan vesi ja viemäri ja asennettiin vanhojen uunien lisäksi sähkölämmitys. Remontissa pyrittiin säilyttämään talon luonne senhetkisen tietämyksen ja rakennusvaatimusten mukaisin korjauksin. Viimeisin muutos on tehty perinteisin menetelmin ja materiaalein vuosina 2019-20. Tällöin

talon eteläpään vanhan huonokuntoisen kuistin tilalle rakennettiin uusi torpan henkeen sopiva kuisti. Samalla mm. vuoden 1981 remontissa käytettyjä moderneja eristemateriaaleja vaihdettiin perinteisiin, ja uuden kuistitratkaisun myötä keittiön muoto palautettiin alkuperäiseksi.

Tihunmäen pihapiiri on luokiteltu luokan 2 säilytettäväksi kohteeksi Tuusulan kulttuurimaisema- ja rakennuskanta -selvityksessä. Pihapiiriin kuuluu vanha torppa ja vanha liiterirakennus lisäosineen perinteitä noudattelevalla puutarhatontilla.

Klaavolan ja Klaavon palstoilla

5. Muistola, Kirkkotie 4

Muistola-tontti on erotettu merikapteeni August Viktor Collinin omistamasta Klaavon tilasta itsenäiseksi palstaksi 11.8.1913. Gustavelundissa oli isä ja poika Juho Kuivila muonamiehinä. Poika Jussi Kuivila oli syntynyt Ilmajoella 1884 ja rakensi tontille talon hirsistä vuonna 1914. Jussi Kuivila avioitui 1910 Kalle Latvan tyttären Naima Sofian (s. 1881) kanssa. Talossa oli aluksi huone ja keittiö ja sisäänkäynti taloon kulki Kirkkotien puolelta. Rannassa oli sauna ja naapuritontilla Koskensillan kupeessa sijaitsi mm. varuskunnan hevosten uittopaikka. Venäjän vallankumous ja levottomat olot Suomessa, saivat Kuivilan myymään kiinteistön venäläiselle Gymnasiun opettaja Ivanoffille. Suomen itsenäistyttyä talon omistajaksi tuli poliisikonstaapeli Mäkinen. Talossa asui vuosien varrella useita vuokralaisia. Moni on muistellut vintissä helahuoneessa asunutta ystävällistä vanhaa venäläistä rouva Nebeä, joka paistoi blinejä naapurustolle.

Liikennöitsijä Oskari Lindqvist osti talon 1927 ja taloon lisättiin pihan puolelle kuisti ja huone. Myöhemmin 1970-luvulla talon omis-

Muistola vuonna 1933. Taidemaalari Aarne Ulappa (1896-1934). Kuva Olavi Lehtikari

ti Oskarin tyttären poika Olavi Lehtikari. Lehtikarien aikaan talossa tehtiin iso peruskorjaus, vanhan tuvan paikalle tuli sauna ja yläkertaan neljä vinttihuonetta. Pihalle tehtiin autotali. Vuodesta 1988 talossa ovat asuneet Tuija ja Pertti Reinikaisen perhe. He ovat jatkaneet talon kunnostamista ja olleet aktiivisesti mukana mm. järven kunnostusta varten perustetussa Pro Tuusulanjärvi-liikkeessä.

Muistola järven puolelta. Kuva Tuija Reinikainen

6. Väinölä, Kirkkotie 6

Tuusulan Nuorisoseura perustettiin 3.11.1918 ja omaa taloa harrastus- ja kokoustilaksi alettiin puuhata jo maaliskuussa 1919. Nuorisoseurantalo Väinölään on suunnitellut arkkitehti Arvo Hänninen 1919. Talon rakentaminen aloitettiin tontin raivaustalkoilla toukokuussa 1920. Puutavara tuli kaikki lahjoituksina talojen isänniltä ja lukemattomien talkooyötuntien jälkeen talo vihittiin käyttöön tammikuussa 1921.

Merikapteeni August Viktor Collinilta ostettiin tynnyrialan (0,6 ha) suuruinen palsta 4.000 markan hintaan. Kun rahaa ei ollut, sitä lainattiin jäseniltä ja pankista, rakentamislainoja lyhennettiin mm. myymällä arpoja iltoissa. Lainarahojen lisäksi talon rakentamiseen tarvittiin huomattavasti puutavaraa sekä muita rakennustarvikelahjoituksia. Väinölään laajennus 1970-80-lukujen taitteessa hoidettiin samalla hyväksi havaitulla tavalla, lahjoituksilla ja talkoilla. Laajennuksessa talon eteläpäätyyn rakennettiin keittiö, ravintolasali sekä wc- ja eteistilat. Remontissa Väinölä varustettiin juoksevalla vedellä ja vesiklosetilla. Kantovesi ja huussit jäivät historiaan. Väinö-

lään laajennusta avustaneiden lahjoittajien nimet kirjattiin "Pärelistaan", mistä ne ovat edelleen nähtävillä ravintolan seinällä.

Ensimmäinen kuukausikokous pidettiin Väinölässä tammikuussa 1921 viiden asteen pakkasessa. Hirsirunkoinen talo vihittiin käyttöön arvokkaasti, juhlassa oli torvisoittoa, lausuntaa, pianonsoittoa ja kuorolaulua, juhlapuheen piti pastori Vaarantaus ja lopuksi oli yksi tunti tanssia. Maaherran myöntämällä luvalla myytiin 15 000 arpa vuosien 1921-38 välillä, ja iltamia järjestettiin suunnilleen kerran kuussa. Talon nimikilpailussa voittajaksi valittiin Väinölä. Talon nimikilpailussa ääniä saivat myös Otava ja Kipinä. Kipinä otettiin käyttöön seuran käsinkirjoitetun ja -kuvitetun jäsenlehden nimenä. Kipinä-lehti kiersi luettavana jäseneltä toiselle, lehteä toimitti ainakin Tarva, Niilo Tarvajärvi. Muutamia lehtiä on säilynyt läpi vuosien ja niitä säilytetään Klaavolan museossa.

Vuodet 1939-44 Väinölä oli puolustusvoimien majoituskäytössä. Hirsiseinäinen juhlasali oli täynnä korkeita kerrossänkyrivistöjä. Yläpetissä nukkujilla oli aikaa ja intoa kuitata läsnäolonsa ja kirjoitella nimiä seiiniin katonrajaan, ja siellä nimet ovat säilyneet. Toukokuus-

Väinölä alkuperäisessä komeudessaan. Kuva August Haikonen, Reijo Nybäckin kokoelma.

sa 1945 pöytäkirja kertoo lattian kaipaavan uusimista, koska se oli mennyt pilalle sotilasmajoituksen aikana. Myös talon peltikatto oli turmeltunut majoituksen aikana toimitetuista syöpäläisten savuttamisesta.

Alusta alkaen Väinölässä on harrastettu esittäviä taiteita monipuolisesti. Tuusulan Nuorisoseuran näyttämö oli varsin omavarainen, Laura Soinne kirjoitti ja ohjasi kymmeniä näytelmiä ja Einari Vuorela kirjoitti runoja lausuttaviksi ja laulettaviksi. Niilo

Tarvajärvi juonsi iltamia, ja myöhemmin Tarvan Tervetuloa aamukahville-ohjelmia lähetettiin myös Väinölästä. Aamukahvi päättyi aina Tarvan sanoihin ”ylös, ulos ja lenkille”. Vuosien tauon jälkeen harrastustoiminta virisi uuteen kukoistukseen 70-luvulla. Näytelmät Laulu tulipunaisesta kukasta, Tukkijoella ja Jääkäriin morsian olivat menestyksiä, jotka hakevat vertaistaan. Tuus-Teatterin nimellä valmistettiin jopa kahdeksaa näytelmää vuodessa ja katsojia oli yhteensä yli 20 000. Harrastajien joukosta on kehittynyt myös teatteriammattilaisia: Q-teatterin perustajat Antti ja Leo Raivio sekä Jarkko Niemi, joka muisteli aloittaneensa hevosena lastenteatterissa. Iltamista ponnahti esiin myös muusikoita: Heikkilöitä on ollut soittajina kolmessa polvessa, ja Kiviharjujen lauluyhtye Seidat aloitti Väinölässä. Vuosien varrella monet sadat tuusulalaiset ovat saaneet mahdollisuuden harrastaa teatteria, lausuntaa, kansantanssia ja laulua erilaisissa esiintyvissä ryhmissä. Alusta alkaen nuorisoseura on tarjonnut kehittymismahdollisuuksia mahdollisimman monille. Harrastajateatteriryhmä Tuus-Teatteri on nykyään keskittynyt kesäteatteriesi-

1990-luvulla sota-ajan nuoret miehet alkoivat kokoontua Väinölässä keväisin. Heidän lahjoittamansa muistolaatta on kiinnitetty ravintolasiin. Kuva Pekka Käyhkö

tyksiin. Väinölän kesäteatterissa on esitetty myös tuusulalaisen kirjoittajan, näyttämöltäkin tutun, Marketta Lappalaisen näytelmiä. Tuus-Teatterin esityksissä on aina mukana myös ensikertalaisia, jotka saavat arvokasta esiintymiskokemusta ja rohkaisua ryhmässä. Esiintymiskokemus ja yleisön aplodit antavat hyvät eväät elämään.

LISÄTIETOJA

Kytöksä muihin tuusulalaisiin yhdistyksiin: Väinölässä on harrastettu teatterin, laulun, lausunnan ja kansantanssin lisäksi myös liikuntaa. Tuusulan Naisvoimistelijat aloitti toimintansa nuorisoseuran jaostona 1931 ja helmikuussa 1935 ryhmä itsenäistyi emoseurasta, ja muutti myöhemmin nimekseen Liikuntaseura Syke Tuusula. Yleisurheilua, voimailua, hiihtoa ja suunnistusta harrastettiin jaostossa, joka irtautui 1937 urheiluseuraksi Tuusulan Voima-Veikot. TV-V jatkaa edelleen aktiivisesti urheilun saralla. Väinölä oli harjoitustilana myös vuoden 1947 Suurkisojen alla, kun Naisvoimistelijat ja Voima-Veikot harjoittelivat mm. kisojen voimisteluesitysten ohjelmaa. Nuoriseseuran kuoro, Tuusulaajat, itsenäistyi 80-luvulla ja toimii edelleen samalla nimellä.

Väinölää on laajennettu ja se on suuri ja komea rakennus, jolla on suuri kulttuurihistoriallinen merkitys osana Tuusulan yhdistystoiminnan historiaa.

7. Länsirinteen talo, Kirkkotie 8

Tuusulan kunta osti 3000 m² tontin Klaavon talon isännältä N. E. Collinilta vuonna 1940. Rakennusmestari J. H. Paanulalta tilattiin rakennuksen suunnitelma, johon sijoituivat kättilön ja terveystalon asunnot, lääkärin vastaanotto, neuvola ja vaatimaton kirjasto. Rakennus valmistui vuonna 1941. Klassistisenhenkinen rakennus sai nimen Länsirinteen huvila. Elli Maria Sjöblom tuli Vaasan sotasairaalasta vuonna 1942 ensimmäiseksi terveydenhoitajaksi. Toiminta käynnistyi Vapaan huollon Uudenmaan läänin keskuksen tuella.

Jatkosodan aikana vuonna 1944 kulku Helsingin Kättilöopistolle synnyttämään oli vaikeutunut. Kättilöopisto perusti sivusynnytyslaitoksen Kirkkotien terveystaloon 1.2.-15.11.1944 väliseksi ajaksi.

Sota-ajan jälkeen kunnanlääkäri Viljo Laine-Ylijoki ja terveystönsisäri Liisa Lepokivi tulivat

Väinölä on myös suosittu juhlapaikka. Tämäkin hääpari halusi palata kotiseudulle häitään viettämään. Pari saapuu Tuusulan kirkossa vihkimisen jälkeiseltä Rantatien kotiseutuajelulta museomustangilla. Kuva 2018 Sami Hätönen

Rapatun talon ulkoasu viittaa klassismiin, josta kertoo parittaisten pylväiden kannattama päätykolmiollinen avokuisti. Kuva Veijo Hurskainen

tutuiksi monille tuusulalaisille. He hoitivat terveydenhuoltoa polkupyörillä myös kotikäyntein.

1960-luvun alussa rakennukseen on tehty muutoksia huonejärjestykseen arkkitehti Paula Pihkalan suunnitelmien pohjalta. Vuonna 1969 tehtiin suunnitelmat muutostöille niin, että rakennukseen olisi sijoitettu isompi kirjasto. Suunnitelmia ei kuitenkaan toteutettu.

Vuonna 1970 Hyrylän torin laidalle valmistui terveysasema ja toiminta siirtyi sinne. Vuonna 1972 arkkitehti Veijo Vuorisen piirustusten mukaan tehtiin jälleen muutoksia huonejärjestykseen ja rakennukseen sijoitettiin Kehitysvammaisten huoltola, myöhemmin Harjaantumiskoulu. Talon historiaa on selvittänyt Tuusulan johtava lääkäri emerita Riitta Ristolainen.

Vuodesta 1995 lähtien rakennuksessa on ollut Tuusulan Steinerpedagogisen Kannatusyhdistyksen ylläpitämä Steinerpäiväkoti Pohjantähti. Se tarjoaa päivähoitoa ja esikouluopetusta noin 30 lapselle talon valoisissa ja tilavissa huoneissa.

Steinerpäiväkoti on toiminut johtajansa Taina Raatikaisen johdolla viiden kasvattajan ja kokin kanssa talon kahdessa kerroksessa. Toiminta on ajan myötä kansainvälistynyt. Perheitä on saapunut ympäri maailmaa ja rikas kieli- ja kulttuuri on vahvistunut toiminnan yhdistäväksi tekijäksi. Talo on remontoitu kauniiksi kunnan ja vanhempien voimin.

8. Hyökkälän koulu

Tuusula osti vuonna 1951 Klaavolan talosta Torsten Collinilta kahden hehtaarin Keskuskansakoulu-nimisen tontin koulua varten. Vuosina 1953-1955 rakennettu ja arkkitehtien Viljo Rewell ja Osmo Sipari suunnittelema Hyrylän keskuskansakoulu on Tuusulan sodanjälkeisistä koulurakennuksista arkkitehtonisesti merkittävin.

Arkkitehti-lehti 11/1955 esitteli uuden koulun tilaohjelmaa, kokonaisuutta ja yksityiskohtia ihastuneena. Luokkahuoneet olivat kahdessa kerroksessa sivukäytävien varaan ryhmitettynä. Neliömäiseen tilaan sijoitettiin yhteiset ja yleiset tilat hieman erilleen luokista, jotta tiloissa käyvä yleisö ei häi-

ritse koulutyötä. Kouluun sijoitettiin muun muassa kunnankirjasto ja juhla-/voimistelusalin kanssa yhdistettävä kouluruokala, joka muuten oli Tuusulan ensimmäinen laatu-aan. Tuusulan Yhteiskoulu aloitti toimintansa vuokralaisena iltavuorossa Hyökkälän koulussa vuosina 1957-1960.

Koulua laajennettiin vuosina 1981 ja 1989 arkkitehti Arno Savelan piirtämällä yläkoululla ja viipalekoululla, jonka viipaaleet valmistettiin Konnunsuon vankilassa. Kunta osti pari hehtaaria maata lisärakennuksia auditoriota ja kenttää varten. Koulurakennus on peruskorjattu vuonna 2015 ja korjaustarpeet jatkuvat.

Hyökkälän koulussa toimii yhtenäiskoulu (vuosiluokat 1-9) ja oppilaita on lukuvuonna 2019-20 yhteensä 677 oppilasta. Lisäksi koulussa toimii valmistavan opetuksen ryhmä. Yläkoulu toimii pitkälti väistötiloissa sisäilmasyistä. Tuusulan palveluverkkosuunnitelman mukaisesti koulu on siirtymässä tulevaisuudessa uuteen rakennettavaan Rykmentinpuiston yhtenäiskouluun. Mikäli rakentaminen toteutuu, Rewellin ja Siparin suunnittelema vanhalle osalle etsitään uusi käyttötarkoitus.

9. Visarinne, Kirkkotie 10

Hyökkälän koulua vastapäätä on tuusulalais-syntyisen kuvataiteilijan Olli Haikosen (1906-1977) piirtämä ja rakennuttama talo ja koti, alakerrassa oli ateljee. Hän ja vaimonsa Martta (os. Klami) asuivat kiinteistössä kuolemaansa, 1970-luvun lopulle saakka. Tontin Haikonen osti 1956 N.E. Collinilta. Hänellä oli intohimoinen halu päästä asumaan Kirkkotielle eli takaisin syntymäseudulleen. Olli syntyi kirkon naapurissa Lukkarin puustellissa ”punaisen koulun” takana 1906.

Nykyisin talossa asuu Ollin poika Jyrki Haikonen. Hän ja vaimonsa Marjatta ovat tehneet taloon sekä laajennuksen että joitakin korjauksia. Kyseessä on rinnetontti kuten muutkin naapuritontit. Vielä 1960-luvulla Ollin aikaan maisema järven suuntaan oli avoin. Sitten puut ovat peittäneet näkyvyyttä, kuten on tapahtunut Tuusulanjärven koko eteläpään alueella.

Visarinteen rakennuttaja taidemaalari Olli Haikonen ei ole Tuusulassa kovin tunnettu; hän asuikin kohtalaisen osan elämästään muualla. Poikansa Jyrki arvelee osasyysksi

Hyökkälän arkkitehtonisesti merkittävä koulu kauniissa syysruskassa vuonna 2019. Vuonna 1954 valmistunut Hyrylän kansakouluylpeys sai oppilailta nimen ”kanala”. Kuva Heikki Simola

Päärakennus valmistui kesällä 1961 ja sen kellariin ateljee. Kuva Veijo Hurskainen

myös sen seikan, että Tuusulan historiallinen taideperinne on niin komea. Syntyperäisellä tuusulalaisella ei tätä taustaa vasten juuri ollut mahdollisuuksia tulla täällä tunnetuksi. Haikosen taidemaalariura oli myös suhteellisen lyhyt, vajaat kolmisenkymmentä vuotta, maalaaminen päättyi sairasteluun. Tuusulaispojalle saavutukset olivat kuitenkin riittäviä. Häneltä hyväksyttiin töitä mm. Suomen Taideakatemian kolmevuotisnäyttelyihin ja myös useisiin muihin valtakunnallisiin tai alueellisiin näyttelyihin. Vaikkakaan hän ei kuulunut aikansa eturivin taitelijoihin, hän sai lehtikritiikeissä töistään tunnustusta – siihen aikaan pääkaupungin lehdet arvioivat suunnilleen kaikki taidenäyttelyt; sekä yhteis- että yksityisnäyttelyt.

Tuusulassa maalauksia on ollut esillä keran, 1964 Tuusula-Seuran järjestämässä kunnantalon Aula-näyttelyssä ja Keski-Uudellamaalla Keravan Taidemuseossa. Hyrylän terveyskeskuksessa on esillä yksi Haikosen maalaus ja myös pääkirjastossa on yksi työ, Einari Vuorelan muotokuva.

Mistä Olli Haikonen sai kipinän taidemaalariksi ryhtymisestä? Jyrki Haikonen arvelee ainakin yhdeksi syyksi naapurissa sijainneen Iloniemen kulttuurisen merkityksen. Iloniemeläiset ja Haikokset olivat hyviä tuttavuuksia keskenään. Niinkin hyviä, että Jyrki muistaa Einari

ja Laura Soinne-Vuorelan tulleen heille kylään hänen 15-vuotissyntymäpäivänään 1950.

Kirkkotien alkupäässä Visarinne-kiinteistö kertoo omalta osaltaan tarinaa alueen kulttuuripiirteistä. Kannattaa lopuksi mainita sekin, että Olli Haikonen oli 1920-luvulla Väinölän teatteriesityksissä yksi paikallisia näyttelijöitä.

Olli Haikosen öljyvärimaalaus "Viimeinen soitto" vuodelta 1969. Kuva Jyrki Haikonen.

10. Jylhäranta, Kirkkotie 12

Klaavolan rusthollin tilasta vuokrattiin ensin maa-alue Hyökkälän kylästä kätilö Johanna Halmeelle vuonna 1902. Hän oli Tuusulan ensimmäinen kätilö. Hirsirunkoinen talo rakennettiin 1903. Johanna Halme osti palstan v. 1912 Viktor Collinilta ja se sai nimen Jylhäranta.

Vuosien varrella kiinteistöllä ollut useampia omistajia. Teurastaja August Salmi vuonna 1924, hänen tyttärensä opettajatar Elsa Salmi ja edelleen liha kauppias Oskari Salmi ovat olleet Jylhärannan omistajia.

15.1.1936 Oskari Salmi myi kiinteistön Aksel Viklundille ja vuonna 1938 Pauli Mantere osti Jylhärannan. Mantere oli töissä läheisellä Tuusulan Sahalla ja laajensi taloa omin käsin ja myös itse sahaamallaan puutavaralla. Pauli Mantere on myös rakentanut ja suunnitellut nykyisen ulkorakennuksen.

Kiinteistön omistajana on ollut vuodesta 2006 asti tytär Sinikka Mantere.

Mantereet ovat asustaneet Jylhärantaa yli 80 vuotta ja viihtyneet hyvin Kirkkotiellä.

11. Riihilahdentien arkkitehtuuri

Riihilahdentie on lyhyt kadunpätkä Kirkkotiestä järven rantaan kohti. Vielä 1970-luvulla se oli enemmänkin polku parille talolle, joista Rautasen mansardikattoista rakennusta voi-

Näkymä kadulta talolle, jonka arkkitehtuuri herätti aikanaan vilkasta keskustelua. Kuva ja teksti Juhani Keppo

Perinteinen ja kaunis puutalo Jylhäranta, taustalla Riihilahdentien modernia arkkitehtuuria. Kuva Heikki Simola

daan pitää yhtenä kantatilana. Rautasen talo on suojeltu rakennus.

Alueen kaavoituksen valmistuttua Rautasen tilasta erotettiin päätilan ja Mantereen Kirkkotien varressa olevan tilan väliin jäävä Stenbacka-niminen tontti. Tuo tontti vaihtoi omistajaa, ostajana sitä varten perustettu kolmen osakkaan asuntoyhtiö.

Tontin rakennusoikeus antoi mahdollisuuden kolmen asunnon toteuttamiseen. Suunnittelutyön on tehnyt arkkitehdit Hannu Vuolteenaho ja Heikki Aitoaho. Heidän tyylinsä noudattaa siihen aikaan voimissaan ollut ja vieläkin vaikuttavaa ns. Oulun koulukunnan rikasta ja ehkä poikkeavaa muotokieltä. Siitä saattaa löytää myös häivähdyksen Kirkkotiellä ja Rantatiellä vaikuttanutta kansallisromanttista tyyliä. Kolmen asunnon rivitalo valmistui 1980-luvun alkupuolella.

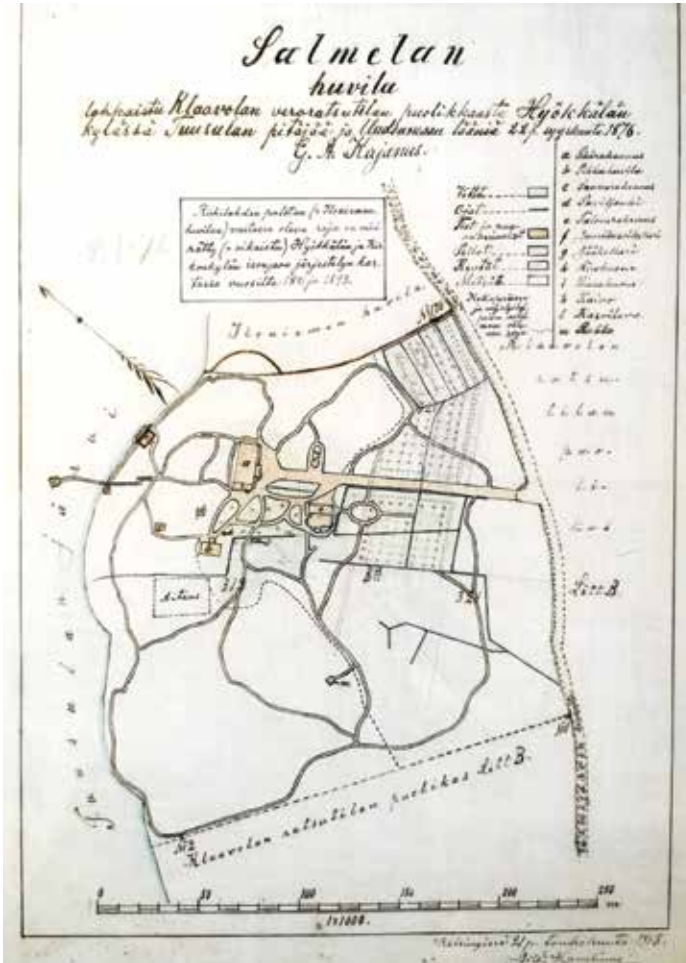
12. Salmela

Salmelan tilan yli 200 metriä pitkän ja yli 100 vuotta vanhan kiviaidan takana kulkija kohtaa ensimmäisenä graniittipylväisen portin, Kirkkotie 16-18. Portista johtaa haapapuiden reunustama kuja Salmelan maille vuosituhanen vaihteen tienoilla rakennettuihin taloihin.

Havulinnankujan vanhan lehmuspuitokäytävän päässä on komea Salmela-huvila, yksi vanhimmista järven eteläpäässä. Carl Adolf Theodor Sederholm osti 1870-luvulla 5 ha:n rantapalstan Klaavon isäntä K. A. Nyqvistiltä ja rakennutti huvilan vanhimman, keskimmäisen kaksikerroksisen osan kesäresidenssiksi. Pääresidenssinä toimi Helsingissä Senaatintorin äärellä oleva Helsingin Kaupunginmuseona nykyisin toimiva Helsingin vanhin talo - Sederholmin talo.

Salmelan päärakennus. Salmelaan viittaava S-kirjain näkyy myös metalliaidan portin koristelussa. Kuva Heikki Simola 2019

Salmelan huvilan asemapiirros vuodelta 1913, jossa näkyy myös Juho Havulinna suunnittelema puutarhasuunnitelma. Kuva Timo Havulinna

Vuonna 1886 aatelisarvon saatuaan Sederholm muutti sukunimekseen Cederholm. Hän toimi yli 41 vuotta senaatin lakimiestehtävissä: oikeusosaston senaattorina, prokuraattorina, Suomen asiain komitean senaattorijäsenenä Pietarissa ja viimein oikeusosaston varapuheenjohtajana. Hän oli ruotsinmielinen, perustuslaillisuutta korostava juristi.

Cederholm myi Salmelan huvilan vuonna 1896 valtionarkkitehti E. A. Kranckille, jonka hallussa se oli vuoteen 1912. Kranck laajensi

huvilaa rakentamalla sen pohjoispään kolmi-kerroksisen torniosan. Kranckin kädenjälki näkyy muuallakin Tuusulassa merkittävästi, hän on suunnitellut myös vanhan kunnanalon ja Paijalan kappelin sekä laati kirkon korjaussuunnitelman ja pelasti kirkon purkamiselta.

Vuodesta 1912 Salmela tuli Havulinnojen omistukseen. Filosofian maisteri Juho Werner Havulinna oli huomattava liikemies ja mukana kauppaoppilaitosten perustamisessa maamme.

Havulinna oli myös innokas puutarhuri ja puistosta raivatut kivet ovat edelleen kiviaitana. Ne ovat ladottuina kestäneet ja patinoituneet yli sata vuotta.

Vapaussodan aikana saksalaiset hyökkäsivät 19.4.1918 punaisten aseisiin Hyrylässä. Tästä on kerrottu Varuskuntapolun kohteessa: Kirkonmäki – Pyhän Nikolaoksen kirkko ja taistelupaikka. Kirkon tornissa oli punaisten tykistön tulenjohtopaikka. Saksalaiset tulittivat yhdellä tykillä ja muutamilla miinanheittimillä. Tykillä ammuttiin suorasuuntauksella Mätäkipenmäeltä ja tornin ohi menneet kranaatit putosivat Tuusulan kirkon seudulle.

Saksalaisten tykkituloelta oltiin suojassa Salmelan saunassa. Tästä on Jyrki Haikonen kirjoittanut Vieno Sointeen haastattelun pohjalta Tuusula-Seuran Aikakirjaan XXII yksityiskohtaisen artikkelin: Kirkonkylän kaamea päivä 1918.

Juho Havulinna poika toimitusjohtaja Veijo Havulinna ja Hoover-kodinkoneet kuuluivat yhteen. Hän rakennutti alueelle tenniskentän vuonna 1976. Nykyään se on asukkaiden yhteiskäytössä. Timo Havulinna asuu edelleen alueella ja on mm. Tuusulan Tennis-keskus Oy:n toimitusjohtaja.

Salmelan tila on jaettu jälkipolville ja näin on muodostunut huvila-alue, johon on vuosituhannen vaihteen tienoilla rakennettu kaikkiaan 13 asuntoa. Näistä Salmelan pohjoisella sivustalla kaksi omakotitaloa rajoittuu Kirkonkylän Iloniemen palstaan.

Nykyään Salmelan ytimen omistaa Harri Männistö, joka hankki huvilan pihapiireineen v. 1996. Nykyomistuksessa sekä rakennukset että pihapiiri on kauttaaltaan pieteteillä remontoitu vanhaa rakennusperintöä kunnioittaen. Päärakennus on julkisivusuojeltu ja julkisivun lisäksi museovirasto on auttanut monissa sen rakenteiden sekä sisäpintojen remontoinnin vaiheissa sekä vanhojen työtapojen löytämisessä.

Salmelan pihapiiriin tullaan Kirkkotietä suojeltua lehmuskujaa pitkin, jonka linja jatkuu huvilan rannan puolella alas laskevaa serpentiinitietä pitkin rantaniemekkeeseen ja aina laituriin asti.

Salmelan päärakennus sijaitsee n. 20 m Tuusulanjärven pinnan yläpuolella ja eräällä järven eteläpään korkeimmista kohdista. Upeiden rantanäkymien lisäksi pihapiiriin kuuluu mm. kaunis vanha mansardikattoinen kasihuone sekä 1900-luvun alusta peräisin oleva rantasauna.

Villa Salmela helmikuussa 2020 järveltä. Rantasauna oli kyläläisten suojapaikkana saksalaisten Hyrylän valtauksen tykkituloelta. Kuva Harri Männistö

Kirkonkylän kirkonseutu

13. Kirkkotien Haikokset

Valokuvaaja-kelloseppä August Haikosen suurperhe kuuluu sekín Kirkkotien historiaan, ehtihän perhe asua Kirkkotielld peräti viides- sä eri paikassa.

August ja Olga Haikonen muuttivat Karjalan kannaksen Sakkolasta Tuusulaan ensimmäisen kerran syksyllä 1902. August, 27, oli selvitetty toimeentulon mahdollisuuksia Helsingin seudulla ja päätynyt varuskuntapaikkakuntaan Hryylään, sen kirkonkylään, varsin rauhalliseen paikkaan. He uskalsivat muuttaa, vaikka Vieno Sointeen kertoman mukaan heille sanottiin, ettei täällä ole kelloja korjattavaksi. Ja vielä vähemmän on valokuvautettavaa. Muutto tapahtuikin kolmeen kertaan – ilmeisesti mikään ei ollut ensiksi ihan varmaa. Ainakin kahdesti perhe palasi Sakkolaan lyhyeksi ajaksi takaisin.

Mukana Karjalan tuomisina oli heti neljä lasta, toiset neljä syntyivät sitten Tuusulassa. Kymmenelle perheenjäsenelle piti hankkia elanto ensin kellosepäntöillä ja sitten oppia myös valokuvaamisen taito. Pieni kauppa- puoti hoitui siinä ohessa.

Ne viisi asuinpaikkaa eli taloa ja tonttia kuuluvat kaikki Kirkkotien historiaan. Tänään jäljellä on enää vain yksi Haikosten asumista rakennuksista, Aattola, muut on syönyt aika. Asuinjärjestyksessä talot olivat seuraavat:

1. Karjalasta muuttaneiden Haikosten ensimmäinen vuokra-asunto oli Malleniuksen talossa – entisessä Nybergin koulussa – kirkonmäen kalliolla. Jo Tuusulaan saapuessaan August oli opinkäynyt kelloseppä. Valokuvaushommansa hän aloitti Vieno Sointeen mukaan heti Malleniuksella. Vieno kertoi, että ”August osti itselleen valokuvauskirjankin Nyblinin liikkeestä Helsingistä”.

2. Seuraavaksi Haikokset muuttivat Lukka-

riilaan, joka sijaitsi kirkkoa vastapäätä punaisen koulun takana. He asuivat siinä vuokralla jonkin aikaa, lapsista yksi eli Olli syntyi Lukkarilassa vuonna 1906. Lukkari Sointeen perhe asui Lukkarilassa sitten vuoteen 1918, jolloin he ostivat Iloniemen.

3. Kolmannen asuntonsa he vuokrasivat ns. kartanon tuvasta eli Gustavelundin muonamiesperheiden asuintalosta vastapäätä Iloniemeä metsikössä, nykyisessä Niilo Stålhanen puistossa. Tilaa oli enemmän kuin Lukkarilassa, lapsia oli lisää tulossa. Vieno Soinne muisteli: ”Siinä August teki kellosepän töitä; oli tiski ja kelloja korjattavana”. ”Sitten August rakensi kartanon tuvan viereen laudoista valokuvauskopin”. ”August otti varuskunnan venäläisistä sotilaista paljon kuvia. Kaikki ne venäläiset kävivät kuvattavina, silloin oli sota-aika.”

4. Iloniemeläisten vahtikopiksi kutsu- maan rakennukseen eli Aattolaan Haikokset muuttivat kartanon tuvasta vuoden 1913 tienoilla. Aattolassa syntyi kahdeksas eli viimeinen lapsista. Augustilla oli Aattolassa pieni valokuvaamo ja mainoskyltti oli ulkoseinä- sä. Tässä vaiheessa hän oli jo valokuvauksen ammattilainen. Tytär Alma palkattiin vuoden 1920 aikoihin työhön Nyblinille ja hän perusti myöhemmin oman valokuvaamon Helsin- kiin.

5. Oli suuri helpotus niin perheen kuin töidenkin kannalta, kun August ja Olga vihdoin saivat hankituksi oman huvilan Kirkkotielle. He ostivat merikapteeni Collinilta tontin noin 1917-1918 suunnilleen Aattolaa vastapäätä, kun silloinen kirkon kappalainen Sulo Vaarantaus otti taatakseen heidän lainansa. Talonsa hirret August tuotti Sakkolassa purattamastaan rakennuksesta junalla Keravalle ja sieltä hevoskuljetuksella kirkonkylään. August ja Olga asuivat sitten omassa talossaan onnelli-

Kapea ja kurainen Kirkkotie 1920-luvun alussa, kauempana taustalla Iloniemi, kuvan pikkupoika on nuorin Haikosten lapsista Antti, josta tuli sittemmin lääkäri. Toisessa kuvassa valokuvaaja-kelloseppä August Haikonen seisoo mansardikattoisen talonsa parvekkeella tähyilemässä Hyrylän suuntaan. Kuvat ja teksti Jyrki Haikonen.

sina tai ainakin tyytyväisinä ”elämänsä loppuun asti”, August tosin kuoli jo 1937, Olga vasta 1962.

Kirkkotien talo purettiin 1980-luvulla ja sen paikalla vastapäätä kiviaitaa on nykyaikaisia taloja. Aikaa uhmaavana kuriositeettina tuosta kaikesta vanhasta on jäljellä enää kaivo Kirkkotien ja Vienolankujan kulmauksessa. Olga Haikosen kertoman mukaan Tapio Rautavaara oli ollut sitä kaivamassa hyryläläisen kaivontekijä Mannisen työporukassa. Ja Wikipediassa tosiaan mainitaan, että Rautavaara työskenteli lama-aikana 1931-34 hätäaputoissa kaivontekijänä.

Haikosa asuu yhä Kirkkotiellä, vanhaa perinnettä ja muistitietoa on säilynyt.

Augustin ja Olgan Kirkkotie -tarina on kertomus yritteliäisyydestä – niin lastensaannin kuin liiketoimienkin puolella.

14. Iloniemi, Kirkkotie 30

Iloniemi kuuluu Salmelan ohella Tuusulanjärven varhaisiin suurhuviloihin. Sen reilun parin hehtaarin tontti on erotettu Krapin ja Pekkolan taloista 1800-luvun loppupuolella nimellä Riihilähti. Tämä nimi on ollut myös Tuusulanjärven eteläpään nimenä. Iloniemi-nimi juontanee nuorten iloisesta kokoontumispaikasta.

Iloniemessä on ollut useita merkittäviä omistajia. Nimet ja yhteiskunnallinen asema hengästyttää, mutta kuvaa hyvin omistajia: kauppias Liljeroos, pormestari Öhrnberg, Gustavelundin rva de la Garde, kapteeni Schatlovitz, kapteeni (myöh. eversti) Bjelatotsky, joka Helsingin komendanttina muutti Anttilan kartanoon. Venäjän vallankumouksessa hän joutui Siperiaan ja palasi köyhänä mutta hengissä Klaavolan talon rengiksi. Seuraava omistaja oli Nokia-yhtiön perustaja, ruukinpatruuna Idestam, joka rakennutti Aattolan puutarhurin asunnoksi. Seuraava omistaja v. 1912 oli värikäs tanskalainen, vuodesta 1890 Suomen Rakuunarykmentin eläinlääkäri Hannibal Graae. Seuraavina lyhytaikaisina omistajina olivat everstiluutnantti Alftan ja apteekari Hemmer.

Aattola-nimi tulee kanttoriurkuri Sakari Sointeen pojasta Aatto Sointeesta. Kunta omistaa kaavassa suojellun kiinteistön. Tunnelmallinen pikkutalo on toiminut vuosia tekstiilitaiteilija Inka Kivalon ateljeena ja suurin osa Kivalon töistä on syntynyt siellä. Kivalon kansainvälisesti arvostettu, monilla palkinnoilla palkittu taiteilija. Inkan sisar lina Kivalo hoitaa Aattolan puutarhaa vapaa-ajan harrastuksenaan.

*Aattola, Kirkkotie 24, jota vahtikopiksi kutsuttiin. Kuvan tammi on myös suojeeltu.
Kuva Veijo Hurskainen*

Aattola järven suunnasta. Suojeeltu tammi vasemmalla. Kuva Heikki Simola

Seuraavana Kirkkotie 26:ssa on Kesäranta-tontilla arkkitehti Tiina Harnin suunnittelema vuonna 1997 valmistunut rakennus.

Tiina Harni on kiinteistön nykyisen omistajan Kalle ja Anne Harnin (os. Kivalo) sukulainen ja asunut pitkään Itä-vallassa, Wienissä.

Kiinteistön erikoisuutena on pitkä laituri Tuusulanjärvelle. Laiturin päässä on vanhan mallin punainen uimakoppi.

Heikki Haikosen perhe osti Iloniemestä Tallinrinne-kiinteistön, johon tallikin kuului nimensä mukaisesti ja rakennutti talon 28 B vuonna 1983. Tämän kiinteistön omistavat nyt Mikko ja Marita Simola. Asuintalo on vasta kunnostettu ja tallirakennus hyvin säilytetty.

*Kirkkotie 26 huvila rannan puolelta.
Kuva Heikki Simola*

Kirkkotie 28 Iloniemen kohdalla. Tien varrella on ensin tallirakennus, sitten pakaritupa ja taustalla pitäjämakasiinit. Kuva Heikki Simola

Talo 28 A on lohkaistu Tallirinteestä vuosituhannen vaihteessa ja sen omistajina ovat nyt Marita Merryweather sekä Mikko ja Ville Haikonen. Ville on Heikki Haikosen pojanpoika ja hän asuu edelleen talossa.

Tallirakennus on rakennettu Iloniemen ensimmäisten omistajien aikana. Tsaarinajan upseerit pitivät siellä hevosiaan. Kaksi hevospilttuuta, yhteinen lantala hevosille ja ihmisille ovat muistona. Rakennus on säilynyt hyvin alkuperäisessä kunnossa, vain paanukatto on vaihdettu tiiliseksi. Tallissa sijaitsi aikanaan myös Iloniemen kanala ja tallin yläkerrassa oli "ilmava lyhtykkunahuussi".

Iloniemen tunnetuin omistaja on ollut sata vuotta Sointeen suurperhe (1918-2018), jonka jälkeen yrittäjä Panu Oksanen.

Iloniemen päärakennuksen suunnitteluun ja monivaiheisiin rakentamisiin ovat osallistuneet monet eturivin arkkitehdit, kuten Väinö Vähäkallio ja Aarne Ervi. Ervi modisti jo rapattua hirsitaloa edustushuvilaksi. Kyytiä sai sisätiloista mm. Eino Leinon "kiukukammari".

Tapio Soinne halusi Iloniemen asunnosta edustustilat ja Aarne Ervin suunnitelma voitti. Talossa on käytetty paljon jalopuita, mui-

den muassa tiikkiä.

Metsäneuvos Urho Tapio Soinne perheityi puukauppaan ja perusti oman puualan yrityksen 1930-luvulla, joka toi maahan jalopuuta viennin lisäksi. Yhtiö aloitti myös vanerin tuotannon ja viennin. Soinne Oy toimitti 1940-luvun lopulta lähtien vaneria taiteilija Tapio Wirkkalalle, jonka vaneriesineet ja -teokset saavuttivat mainetta ulkomailla.

Iloniemen tunnetuin omistajasuku on kanttoriurkuri Sakari Sointeen musikaalinen perhe. Kaikki perheen lapset soittivat eri instrumentteja ja kotiorkesterin sunnuntaikonserteissa Aina äiti oli aulis kuuntelija. Esiintymisiä oli myös paikkakunnan juhlissa. Vieno tytär avusti kirkossa urkurina. Laura soitti viulua ja hänestä kehittyi satu- ja näytelmäkirjailija. Isä Sakarilla oli absoluuttinen sävelkorva ja hän sai viritellä myös Sibeliuksen pianon.

Kristina Tapissier-Määttänen asui huvilassa yhdessä miehensä Risto Määttäsen kanssa ja on kertonut:

Kristinan vanhemmat olivat satukirjailija Laura Soinne ja runoilija Einari Vuorela.

Talossa on asunut jonkin aikaa myös kirjailija Eino Leino.

Villa Iloniemi Kirkkotie 30. Tie varressa oleva pakaritupa on tähän koulun alta siirretty asunto, pohjoispäädyssä oli leivintupa. Portinpylväät ovat jalopuuta. Kuva on otettu Niilo Stålhanen puistosta. Kuva Heikki Simola

Iloniemen alkuperäinen huvila, Ilmari Virkkalan vesivärимаalaus vuodelta 1919. Kuva Heikki Simola

– Isoäiti Aina oli tunnettu raittiusnainen. Otava lähetti Eino Leinon ”kuivumaan” tänne. Projekti sujuikin hyvin ja äitini Laura Soinne kirjoitti puhtaaksi Eino Leinon sanelusta teosta Elämäni kuvakirja. Leino saneli ihan valmista tekstiä.

– Äiti sai aina sivun kirjoitettuaan palkkioksi makeisen, jonka Leino laittoi suoraan hänen suuhunsa.

Leino kuitenkin pahoitti mielensä Kera-

valla pankissa työskennelleen Laura Sointeen siskon, Vieno Sointeen hyvää tarkoittaneesta Leinon pankkitilin avaamisesta. Kirjailija pelkäsi, että velkojat vievät hänen rahansa. Eikä tämä sopinut kirjattoman ja karjattoman miehen maineellekaan. Hän suuttui ja muutti Onnelaan.

Leino oli kuitenkin saanut ystävällisen vastaanoton muuttaessaan Iloniemeen ja kirjoitti vieraskirjaan 5.12.1924 runon Iloniemi:

*Uupunut untensa sotiin,
etsijä koitui kotiin,
tuskasta maailman ja turun
maantieltä riemun ja surun,
kätensä yhtehen liittää,
Luojaa luonnossa kiittää.*

Villa Iloniemi on yksi Tuusulanjärven merkittävimmistä kulttuurihistoriaakohteista. 1850-luvulla valmistunut huvila on kokenut isojakin muodonmuutoksia aikansa huippuarkkitehtien toimesta. Talossa on peräti yksitoista huonetta ja neliöitä 350. Nykyinen omistaja Panu Oksanen osti kiinteistön vuonna 2018 Sointeelta. Kiinteistöä on kunnostettu sisältä ja ulkoa vanhaa kunnioittaen.

Villa Iloniemi järven suunnasta. Rakennuksen ulkoasu on muutosten kautta vaihtunut suurhuvilasta funkkitaloksi. Kuva Heikki Simola

Iloniemi on nykyään jakautunut monille omistajille, jotka ovat uudisrakennuksissaan kunnioittaneet alueen arkkitehtuurin asettamia arvoja. Iloniemen alkuperäisestä tilasta

on irrotettu pohjoisin kiinteistö vuonna 2012 nimellä Hopealahti ja huvila on valmistunut vuonna 2019. Rakennuksen on suunnitellut arkkitehti Virpi Pääjärvi.

Kirkkotie 32. Kaksikerroksisen kivitalon klassinen arkkitehtuuri kunnioittaa ympäristöään. Aumakatto on saanut vaikutteita Villa Iloniemestä. Talon väritys sopii kirkon ja kellotapulin harmaaseen - Tuusulanjärven väriin. Kuva Veijo Hurskainen

15. Tuusulan kirkko

Tuusulan ensimmäinen kirkko 1643–1734

30-vuotisen sodan sankari ja hakkapeliitta-päälikkö Nils Larsson (Niilo Laurinpoika) aateloitiin vuonna 1641 nimellä Stålhana. Vanhankylän kartanon isäntää voidaan pitää 22.7.1643 Tuusulan seurakunnan ja pitäjän perustamisen aikaansaajana.

Suomenkieliset talonpojat halusivat oman kappelin ja eroon Sipoosta pitkän kirkkomatkan ja suomenkielisten palvelusten puutteiden takia. Etujoukoissa tässä oli Tuomalan kylän Kittelän isäntä Sipi Ollinpoika, joka oli Niilo Laurinpojan aseveli jo Novgorodin taisteluissa (1612–1613) ja toimi sitten myöhemmin kirkon rakentamisen nokkamiehenä Tuusulassa. Tuusulan talonpoikien vaikutusvalta ei kuitenkaan riittänyt vaan tarvittiin aateloitun ratsumestarin päättäväisyys.

Ratsumestari Nils Stålhana vaihtoi aseensa sulkakynään, ja lukuisat kirjeet Turun piispaalle oman kappelin saamiseksi ovat säilyneet arkistoissa. Hänellä oli tarmon lisäksi kouriintuntuvina perusteluina kappelille luovutettavia sotasaaliita: saarnastuoli, ehtoolliskalkki ja

messukasukka. Myöhemmistä Stålhanan lahjoituksista tiedetään Tukholmasta hankittu kirkonkello ja toisen kellon uudelleen valanta.

Arkistolähteissä on mainintoja isokokoisesta Nils Larssonin urhollisuudesta ja väkevyydestä. Edelleen kerrotaan hänen olleen harvasta kirkkosakävijästä. Joka sunnuntai hän saapui kirkkoveeneellä Vanhastakylästä täsmällisesti kirkkoon eikä koskaan soitettu papinkelloja ennen kuin hän saapui kirkkorantaan.

Vanha kirkko sijaitsi itä-länsisuunnassa nykyisen sankarihautausmaan paikalla ja muistutti tarinan mukaan enemmän latoa kuin kirkkoa. Kirkko oli 10 m leveä ja 20 m pitkä. Pitkillä sivuilla oli 15 hirsivarvia ja päädyissä 32. Itäpäädyssä oli kuori ja alttari, länsipäädyssä ovi. Saarnastuolin molemmin puolin oli ikkunat ja yhteen lyijykehysteeseen ruutuun oli jäljennetty Stålhanan vaakuna.

Vanhan kirkon muistokivi paljastettiin kirkon 200-vuotisjuhlassa 1934. Sen suunnitteli ja on arkkitehti Ilmari Launis ja se sijaitsee kirkon länsipuolella.

Tuusulan kirkon suojelija

Vihtiläisellä Nils Larsson Stålhamalla (n. 1594–1657) oli sotapalveluksen jälkeen aikaa hoitaa

Tuusulan vanhan kirkon ikkunaruuudussa oli Stålhanan vaakuna, jota säilytetään Kansallis-museossa. Kuva Toivo Lumme

Tuusulan vaakunan on suunnitellut Olof Eriksson, ja se vahvistettiin käyttöön 28. tammikuuta 1953. Vaakunan selitys on ”puna-hopeahalkoisen kilven yläkentässä hopeinen pistoolinlukko ja alakentässä vihreä laakerinoksa, jonka marjat punaiset”.

säterinsä asioita. Hän rakensi yhden Vihdin ylväimmistä säterikartanoista.

Hän lahjoitti tavan mukaan aatelismiehenä Pyhän Birgitan kirkolle arvoesineitä ja varusti harmaakivikirkon lehterille perheelleen aatelisarvon mukaisen paikan. Ongelma oli siinä, että hän oli aatelimiehistä nuorin ja paikka siten vasta kolmannella rivillä. Irjalan kartano oli vain yksi Vihdin kymmenestä säteristä.

Vanhankylän isäntänä hänelle tarjoutui Tuusulassa mahdollisuus olla ei ainoastaan kirkon lahjoittaja, vaan myös kirkon suojele-herra. Tämä on varmaan ollut hänen ponti-

menaan oman kappelin saamiseksi ja paikka kirkon eturivissä oli taattu. Hän tuki myös rahallisesti Turun Akatemian maisteriväitöskirjan tekijöitä, joka myös sopi kirkon suojeelijan ja aatelismiehen rooliin.

Hankittuaan kyllikseen kunniaa ja omaisuutta vetäytyi jalosukuinen ratsumestari Irjalan säteriinsä.

Hän kuoli 20.9.1657 ja haudattiin 21.2.1658 Pyhän Birgitan kirkkoon. Poismenneen vaakuna sijoitettiin lehterille. Tuusulankirkkoon asetettiin vaakunasta maalattu lasi-ikkuna Vanhankylän isännän muistoksi ja se on aiheena myös Tuusulankirkon vaakunassa.

Vanha Kirkkotie kiemurteli lähellä rantaa viljamakasiinien ja kellotapulin välistä. Kuva August Haikonen, Tuusulankirkon museo

Tuusulan pääkirkko vuodelta 1734

Tuusulan kirkko on vanhimpia 1700-luvun säilyneitä puisia ristikirkkoja Suomessa. Se on vihitty käyttöön pyhäinpäivänä 1.11.1734. Aleksis Kiven äidin isoisän isä Eerik Eskelinpoika Hannula Nahkelan kylästä oli kirkon rakennusmestari. Kirkko pääsi huonoon kuntoon 1800-luvun lopulla ja se aiottiin purkaa. Kir-

kon säilymisestä ja kunnostamisesta saadaan kiittää 1900-luvun alussa valtionarkkitehti E. A. Kranckia, joka teki korjaussuunnitelman kirkkoon. Vuonna 1927 kirkko ja kellotapuli saivat Pekka Halosen suositusten mukaan nykyisen värinsä, joka on vihertävän harmaa, sama kuin Tuusulanjärven väri.

*Tuusulan kirkko
vuonna 2012.
Kuva Olli
Raahenmaa*

Kirkonrakentaja Eerik Eskelinpoika Hanula oli myös taitava seppä, muurari ja kirvesmies. Hän rakensi Tuusulan uuden kirkon 1732–34, kellotapulin 1746 sekä myös pappilan rakennukset.

Hän osasi kirjoittaa ja lukea ruotsia ja oli seurakunnan talonpoikaisväestön johtomiehiä, kirjoitti mm. 1731 Porvoon tuomiokapitulille tuloksiin johtaneen valituskirjelmän kirkkoherranvaalin johdosta. Monitaitoinen mies soitti mm. viulua yhdessä kolmen muun kanssa kirkon vihkiäisissä.

Kirkon hautausmaalle on vuosisatojen aikana haudattu noin 20 000 vainajaa, mutta hautamuistomerkkejä on jäljellä noin 180. Kun Pajjalan hautausmaa valmistui 1896, on kirkkopuistoon saatu haudata vain erityisluvalla. Tuusulan vanha hautausmaa on suojeltu kulttuurimuistomerkki, jossa Aleksis Kiven ja Pekka Halosen taiteilijahaudat ovat sen tärkein nähtävyys.

Kirkkopuiston hautausmaa kunnostettiin vuonna 1923. Aleksis Kiven haudalle kulku muuttui, vuonna 1877 pystytetty hautakivi käännettiin ja ympäröitiin reunakivin.

Sankarivainajille tarvittiin hautaus-alue 1940 ja silloin mm. Pekka Halosen ja Krapin tilan Holma-suvun haudat siirrettiin nykyiselle paikalle.

Maamme kauneimmaksi sanotulla sankarihautausmaalla on yksittäisiä sankarihautoja 138 ja taistelukentälle jääneiden kivessä 38 nimeä, yhteensä 172 sankarivainajaa. Kirkkopihalla on taiteilija Erkki Erosen valmistama Pro-Patria-Nimikirja vuodelta 1999. Siihen on kaiverrettu kaikkien silloisten Tuusulan seurakunnasta sodissa menehtyneiden yli 300 vainajan nimet.

Eino Leinon henkilöääkäri Väinö Lindén oli muuttamassa hevosella kansallisrunoilijaam-

*Sankarihautausmaan kahta lumipukuista sotilasta kuvaavan veistoksen "Paluuton tie" on veistänyt Rakel Koivisto vuonna 1953.
Kuva Veijo Hurskainen*

Tuusula-Seuran Sakari Heikkilä ja Riitta Ristolainen laskevat kukkatervehdyksen kansalliskirjailijan haudalle 10.10.2019. Kuva Mikko Lamminpää

me marraskuun lopussa 1924 Syvälahdesta Iloniemeen. Kirkon kohdalla Lindén pysäytti hevosen ja sanoi, että meidän on tehtävä kunniakäynti Kiven haudalle. Haudalla Lindén sanoi: "Siinä lepää hän, jonka sinä julistit suomalaisen kirjallisuuden kulmakiveksi." Leino seisoi pitkään hiljaa ja sanoi liikuttuneena: "Häpeäkseni minun on tunnustettava, että en ole tässä aiemmin käynyt, niin suuresti kuin Kiveä ihailinkin. Jos sinä jäät jälkeeni, pyydä, että minut haudataan tänne. Vasta täällä saan turvapaikan, jota olen kaivannut." Toisin kävi. Leino haudattiin valtion kustannuksella Hietaniemen hautausmaalle 1926.

Jean Sibeliukselle oli varattu hautapaikka numero 146. Säveltäjän omasta pyynnöstä hänet haudattiin Ainolan pihaan. Sibeliuksen toive perustui Aleksis Kiven hautamuistomerkin kunnioittamiseen, ettei vain hänelle tulisi korkeampaa muistomerkkiä.

Viljamakasiinien rakentamisen perustana ovat olleet pahat katovuodet 1690-luvulla, jolloin siemenviljaa ei säästynyt kylvöihin. Tuusulassa lainamakasiinien rakentamiseen ryhdyttiin vasta kuninkaan kehotuksen jälkeen. Toimitusvouti kutsui tuusulalaiset talonpojat kuultaviksi; tahtoivatko he rakentaa pitäjänmakasiinin ja kerätä sinne viljaa. Pitäjänkokouksessa tuli valita erityinen viljan vastaanottaja ja kolme pitäjän vanhinta määrättiin säilyttämään makasiinin avaimia. Aitan ovesa oli oltava kolme erilaista lukkoa varkauksien estämiseksi. Vuonna 1750 tehtiin päätös pitäjänmakasiinin (viljapankin) perustamisesta kirkon kupeeseen.

Vuoden 1798 lopulla tehtiin päätös uuden viljavaraston rakentamiseksi. Se valmistui seuraavana kesänä. Laarit rakennettiin niin, että ne olivat irti seinistä ja lattiasta. Ilmarako piti jyvät kuivina ja esti viljan varas-

Sata vuotta sitten Kirkkotie kulki kellotapulin ja viljamakasiinien välistä. Kuva Heikki Simola

tamisen reiästä valuttamalla. Kukin talo oli velvollinen osallistumaan viljan kartuttamiseen manttaalinsa mukaisesti. Pitäjänkokous päätti uuden ja isomman makasiinin rakentamisesta ja se valmistui 1859. Lainaustoiminta jatkui itsenäisyyden aikanakin ja lainajyväs-
tön säännöt uusittiin vielä 1921. Jyvälaarit olivat olleet jo varmaan pitkään tyhjinä, kun Tuusulan Manttaalikunta lahjoitti pitäjänmakasiinit 1988 Tuusulan kunnalle.

Hautausmaan aitausta on käsitelty kirkonkokousten pöytäkirjojen mukaan vuodesta toiseen. Jo ensimmäinen kirkko oli lautaidalla erotettu omaksi alueekseen. Kun hautaukset alettiin kokonaan suorittaa vuodesta 1777 alkaen kirkon ulkopuolelle, jouduttiin hautausmaan laajennuksiin aitaamaan yhä suurempia alueita. Kirkkoniemen ahtaus pakotti myös ajamaan lisää hiekkaa hautaamista silmällä pitäen. Lankkuaidat tehtiin kaksinker-
taisina ja niiden oli määrä estää vapaasti kulkevien kotieläinten pääsy haudoille. Niiden lahoamista yritettiin estää kattorakennemil-

la ja punamultamaalilla. Kirkkomaan aidassa on ollut kaksikin porttihuonetta idässä ja etelässä ja ensimmäinen luonnonkivistä ladottu kiviaita on nähtävissä vuoden 1877 Aleksin kiven hautamuistomerkin paljastuksessa. Vuosisadan vaihteen tienoilla rakennettiin nykyinen kiviaita ja porttihuone.

Aleksin Kiven hautapatsaan paljastusjuhla Tuusulan kirkolla 21.5.1877. Suomen Kuvalehti n:o 111

16. Kirkonmäki

Kirkonmäelle ei koskaan muodostunut kovin huomattavaa asutuskeskittymää, koska Tuusulassa muut kylät alkoivat kehittyä Kirkonkylän ohi liikenteen, teollisuuden ja kaupan ympäristöinä. Tuusulassa kirkonkylän rakennekin oli kaksijakoinen, kun toinen keskusalue oli kirkon ympärillä ja toinen vanhan kyläkeskuksen ja pappilan liepeillä. Kirkonmäellä maat olivat pääasiassa Gustavelundin kartanon tai seurakunnan maita ja suuri osa asukkaista kartanon tai seurakunnan palveluksessa. Muutama vanhoista rakennuksista on vielä olemassa ja ne antavat kirkonmäelle viehättävän leiman.

Kirkonmäellä on myös Niilo Stålhanen puisto kaavanimenä. Sen on tarkoitus kun-

nioittaa pitäjän perustajaa - Stålhanan puisto olisi oikea nimi.

Tuusulan ensimmäinen kansakoulu

Vuoden 1866 kansakouluasetus velvoitti kaupungit perustamaan kansakouluja. Maaseudulla asia jäi kunnan harkintaan. Tuusulassa ei tarvinnut kiirehtiä, sillä olihan täällä jo Nybergin koulu ja Kellokoskella kartanon ja ruukin ylläpitämä koulu. Koulua tarvittiin myös kuntakokouksiin, joita pidettiin koululuokassa kunnantalon valmistumiseen asti.

Kansakoulu päätettiin rakentaa kirkkoa vastapäätä pappilan maille. Vanha lukkarin asunto ja karvari Johanssonin mökki purettiin koulun tieltä ja niistä rakennettiin Ilonien pakaritupa. Syyskuussa 1875 uusi koulutalo oli valmis. Koulun oli urakoinut Karl

Kirkonseudun ilmakehuun on valkoisella piirretty rakennuksia 100 vuotta sitten, kinttupolut katkoviivoin.

Fredrik Rudolf Pynnönen, joka oli syntyisin Rusutjärven Kaukon tilalta. Kuntalaiset olivat kouluun tyytyväisiä ja rakentajalle maksettiin jopa ”hyvän miehen lisää” erityisen kauniista lasikuistista. Tuusulasta Nurmijärvelle muuttaneen koulunrakentajan sukunimestä kerrotaan hauska tarina. Sen mukaan Kalle Kallenpoika sai ainutlaatuisen sukunimensä vasta 1870-luvun alkuvuosina, kun luottamustehtävien hoito ja erilaiset sopimukset rakennusurakoihin liittyen vaativat sukunimen. Tuomari tivasi nimeä sopimukseen eikä Kalle keksinyt mitään vaan pyysi tuomaria ehdottamaan sopivaa. Tuomari mietti hetken ja päätti: ”Pyynnöstänne olkoon nimenne Pynnönen”.

Tyttöjen yläkansakoulu aloitti uudessa talossa heti. Pojat kävivät vielä yhden vuoden mäen päällä olevassa opettaja Careniuksen Gustaveludin vuokramaalle 1856–57 rakentamassa talossa Nybergin koulua (myöhemmin Malleniuksen talo). Seuraavana syksynä poikakoulu siirtyi kunnan rakennukseen ja niihin koulussa olikin jo 86 oppilasta. Poikien ensimmäinen opettaja oli Kaarle Juhana Werkko, josta oli jo kehityksessä merkittävä koulu- ja raittiusmies. Pisimpään (1885–1925) opettajana Kirkonkylän poikakoulussa oli Leander Lindholm, tyttökoulussa taas Fanny Maria Björkbom (1883–1920).

Vuosisadan vaihteessa elettiin sortokautta. Suomen autonominen asema oli vaarassa ja venäläistämisen ilmentymänä oli vihattu kenraalikuvernööri Bobrikov. Gustavelundin kartanon rouvakin kieltäytyi lainaamasta hienoja vaunujaan ja kuninkaan kuvat piilotettiin.

Bobrikov kävi Tuusulassa tarkastusmatkalla vuonna 1900. Parikymmenpäisen seuruun vierailua valmisteltiin, jännitettiin ja muisteltiin kovin. Varuskunnan venäläisessä koulussa kenraalikuvernööriä tervehdittiin lauluin. Kirkonkylän kansakoulussa oppilaat olivat jäädyttäneet portaat nähdäkseen

Tuusulan kirkonkylän kansakoulu, jossa myös kuntakokoukset pidettiin. Kuva August Haikonen, Tuusulan museo.

arvovieraan kaatuvan. Tarkastus meni hyvin, mutta isäntänä ollut maaherra sai kuitenkin potkut.

Kirkonkylän yläkoulun opetus siirtyi vuonna 1954 vastavalmistuneeseen Hyökälän kouluun. Vanha rakennus palveli sitten muun muassa erityisryhmiä Kirkkotien kouluna. Yksityinen musiikki- ja taidepainotteinen leikkikoulu Sympaatti toimi talossa parikymmentä vuotta ja vuodesta 2017 rakennuksessa on ollut Norlandia-päiväkoti Sympaatti.

Työläiskotimuseo on koulun vieressä mäellä. Paikalla on ollut kirkonvartijan eli suntion talo kirkon rakentamisesta asti. 1800-luvulla suntiona tai kirkon vahtimestarina toimi kolmessa polvessa Nordbergeja. Nuorin heistä, Lorentz Nordberg, oli syntynyt 1860-luvulla ja hoiti asioita myös kylän poliisina. Rakennukseen kuului myös vanhempi osa, varsinainen kirkonvartijan tupa. Se oli rakennettu vanhan kirkon materiaalista vuonna 1735 ja purettiin 1950-luvulla.

Tuusulan seurakunta vuokrasi alueen Työläiskotimuseon kannatusyhdistykselle, joka kunnosti vanhan rakennuksen museoksi talkootyöllä. Museo avattiin kesällä 1981. Nykyisin alue on siirtynyt Tuusulan kunnalle, mutta Työläiskotimuseo jatkaa toimintaansa yhdistyksen ylläpitämänä. Päärakennuksen

Nybergin talon vanha ja uusi rakennus näkyvät Y. Kuvajon v. 1952 maalauksessa (osittain)

Suntion talon korkeampi osa on työläiskotimuseona Y. Kuvajan taulu 1952

sa on perheellisen kirvesmiehen koti ja poikamiehenä elelevän suutarin verstaas. Pihapiiriin on siirretty kyläseppän paja Maantiekylästä ja rakennettu tervauuni. Museossa vaalitaan vanhaa käsityöläisperinnettä muun muassa työnäytöksien, kesänäyttelyn ja erilaisten tahtahtumien avulla.

Malleniuksen talo oli välittömästi suntion talon naapurina. Talossa toimi aluksi Nybergin koulu parikymmentä vuotta - aina siihen asti, kun koulutyö siirtyi uuteen kunnan rakenta-

maan kouluun syksyllä 1876. Nybergin koulu oli Vanhankylän kartanon omistaja Carl Peter Nybergin testamenttivaroin perustettu pitäjän lasten parhaaksi.

Malleniuksen talon hyvissä - alun perin opettajalle rakennetuissa - huoneissa asui myös runoilija J. H. Erkkö vuonna 1901, kun Erkkölaa vasta rakennettiin. Samaisen talon pihamaalla oli 27.5.1900 perustettu Tuusulan työväenyhdistys - lajissaan pitäjän ensimmäinen. Työläiskotimuseon pihassa oleva muistolaatta muistuttaa asiasta. Fredrik Wilhelm Mallenius (1842 Kellokoski–1905 Kirkonkylä) oli kirkonkirjojen mukaan Gustavelundin renki ja muonatorppari, myös kirvesmieheksi mainittu.

Lukkarila oli koulun takana. Kun kirkkoon oli hankittu urut vuonna 1875 ja vanha lukkarin asuntokin oli purettu koulun tieltä, perheelliselle lukkari-urkurille tarvittiin puustelli. Rahan lisäksi lukkari-urkurin palkkaan kuului vuoden 1903 päätöksen mukaan kirkon maalla sijaitseva vapaa asunto, jossa oli kolme huonetta ja keittiö. Virkataloon kuului lisäksi puuvaja, sikala, navetta, lato, aitta, sau-

Nybergin koulu toimi vuosina 1856–1876 tässä opettaja Careniuksen rakentamassa talossa. Myöhemmin rakennus tunnettiin asukkaidensa mukaan nimellä Malleniuksen talo.

na ja pesuhuone. Silloin vielä laskettiin, että mahdollisuus omaan karjatalouteen ja viljelykseen oli merkittävä osa palkkaa.

Lukkarilan tunnetuin asukas oli kanttori Sakari Soinne (1861–1942), jonka perhe muutti Iloniemeen vuonna 1918. Suuri osa Lukkarilan ulkorakennuksista hävisi varmaan vähitellen, kun elämäntapa ja palkkaussysteemi muuttuivat. Hirsinen Lukkarila myytiin purettavaksi ja pois vietäväksi vuonna 1961. Seurakunta rakensi mäelle vanhan suntiolan (siis Työläiskotimuseon rakennuksen) viereen muutamaa vuotta myöhemmin punatiilisen Kanttorilan, jonka omistaa nyt apulaispormestari Jussi Salonen. Lukkarin puustellista muistuttaa nykyisin Lukkarintie. Montessori-leikkikoulukin toimii nimellä Pikkulukkari, vaikka sen noin satavuotias rakennus on myös suntion entinen virka-asunto (Lukkarintie 4).

Kirkonmäeltä purettuja asuinrakennuksia on myös Aattolaa vastapäätä ollut Luodon mökki ja Muonamiesten talo, jotka molemmat olivat Gustavelundin mailla.

Luodon mökki antaa kuvan siitä, kuinka maaseudun itselliset elivät. Vanhaan aikaan mökin asukkaat maksoivat tontin vuokran töillä. Myös ansiotyön he tekivät pääasiassa Gustavelundissa erilaisissa maatalous- ja puutarhatöissä. Pienen mökin lisäksi pihamaalla oli kanala ja luultavasti ainakin perunamaa.

Luodon mökki talvisessa maisemassa on kuin joulukorttien mummola. Kuva August Haikonen

Muonamiesten talossa oli neljä asuntoa. Muonamiehet olivat yleensä perheellisiä maataloustyöläisiä ja tarvitsivat siksi oman asunnon, kun taas naimattomat rengit asuivat renkituvassa ja olivat talon ruuissa. Palkan muonamiehet saivat osittain muonana, osittain rahana, mistä juontui ammattinimitys. Muonamiesten lisäksi ja eri aikoina rakennuksessa asui Gustavelundin muita työntekijöitä ja vuokralaisia. August Haikosen perheen ollessa vuokralaisena talossa 1900-luvun alkuvuosina siellä kävi paljon venäläisen varuskunnan väkeä valokuvassa tai kelloasioilla. Pihalla oli Haikosen rakentama valokuvamokoppi ja sisällä kellojen myyntiä ja korjausta varten myyntitiski.

Kuva on otettu polulta Iloniemen suunnasta. Muonamiesten talo purettiin 1980-luvun alussa. Kuva Toivo Lumme

17. Gustavelund, Kirkkotie 36

Kirkonmäen jälkeen avautuvat Kaukjärven puiston ja Uudenmaan maakuntajärven kauniit maisemat. Kirkonkylän ryhmäkylästä ensimmäisenä pois siirtyneen talon - nykyisen Gustavelundin - jäljet johtavat lähes 500 vuoden taakse. Tilan ensimmäinen tunnettu omistaja oli vuosina 1540–1558 Sipi Jaakonpoika. Hänen jälkeensä talo kasvoi ja muutti muotoaan ja omistajat vaihtuivat. Myöhemmin tila tunnettiin myös Tuusulan rustholli-

Gustavelund loistovuosinaan 1930-luvulla. Kuva Tuusulan museo

na, joka taas kertoo ratsumiehen asettamisesta kuninkaan käyttöön.

Varhainen Eggertas-nimi oli tullut tilaa isännöineen luutnantti Eggertin mukaan. Nikulan talosta tuli Eggertasin augmentti eli aputila, joka maksoi veronsa päätilalle ja johon se liitettiin 1780-luvulla kokonaan.

Nimen Gustavelund tila sai vuosina 1781–1797 omistaneen kontra-amiraali Danckvardtin vaimolta Gustavalta. Heidän aikanaan talo siirtyi Pappilanmäeltä nykyiselle paikalleen. Danckvardtin jälkeen kartanon omistajia olivat Spåre- ja de la Garden suvut. Sata vuotta myöhemmin vuonna talvella 1892 päärakennus paloi perustuksia myöten, kun sitä kylmiltään lämmitettiin omistajiensa hopeahäitä varten. Vuonna 1894 päärakennus rakennettiin uudestaan.

1900-luvun alussa Gustavelundin omistajat vaihtuivat useasti. Muutaman vuoden 1910-luvulla Gustavelundin omisti moskovalainen Sosloffin perhe, joka käytti sitä kesähuvilanaan. Ravintoloitsija Karl Edvard Jonssonin omistuksessa vuosina 1917–1930 Gustavelund kehittyi voimakkaasti. Tilalle rakennettiin suuret kasvihuoneet ja maanviljely kukoisti. Iso osa tuotteista meni Jonssonin

ravintolaimperiumin (Fennia, Kaivohuone, Oopperakellari, Kämp) käyttöön Helsinkiin.

Empire-tyylisen Gustavelundin hienossa miljöössä on kuvattu elokuvienkin kohtauksia. Gustavelundin vanhan kartanon päärakennuksen elokuvaura alkaa vuodesta 1922 elokuvalla Rakkauden kaikkivalta ja jatkuu: Siltalan pehtoori (1934), Katupeilin takana (1949) ja Se alkoi omenasta (1962).

Vuonna 1933 Gustavelundissa avattiin Matkailu- ja turistihotelli, jossa pääkaupunkiseudun silmäätekevät viettivät viikonloppuja Tuusulanjärvellä aikaa viettäen, tennistä pelaten ja muutenkin reippaassa ulkoilmaelämässä.

Sota-aikana rakennus oli puolustusvoimien käytössä eikä hotelli-ravintolan toiminta sodan jälkeen enää noussut entiseen loistoonsa. Iso osa kartanon maista pakkolunastettiin maanhankintalain nojalla tai myytiin vapaaehtoisin kaupoin siirtoväelle ja rintamamiehille. Keravalle menevän tien varrelle syntyi yksi Tuusulan isoimmista rintamamiestaloalueista, Mattilan alue. Alueen luojana voidaan pitää myyjää Matti Parviaista. Hänen etunimestään on johdettu Mattilan asuntoalueen nimi.

Gustavelund nykyasussaan. Kuva Veijo Hurskainen

Maalaiskuntien Liitto, myöhemmin Suomen Kunnallisliitto, oli perustamisestaan vuodesta 1921 lähtien huolehtinut kuntien luottamushenkilöiden ja viranhaltijoiden koulutuksesta. Vuonna 1955 liiton hallitus päätti perustaa erityisen kurssikeskuksen. Samaan aikaan oli Tuusulassa myynnissä Viola Parviaisen ylläpitämä Matkailu- ja turistihotelli. Tammikuussa 1956 Maalaiskuntien Liitto ostikin 4,5 hehtaarin suuruisen määrään pää- ja muine rakennuksineen 16,5 miljoonan markan kauppahinnalla.

Heti kauppojen tekemisen jälkeen ryhdyttiin rakennusten kunnostamiseen. Kunnallisopiston vihkiäisjuhlaa vietettiin jo samana vuonna, syyskuun toisena päivänä 1956. Kurssit olivat muutaman päivän, joskus viikonkin mittaisia tapahtumia. 1960-luvun alussa huomattiin, että vanhan herraskartanon päärakennuksen tilat eivät vastanneet uuden koulutustoiminnan vaatimuksia ja rakennuksen kunto oli heikko. Arkkitehdit ryhtyivät tutkimaan vaihtoehtoja: vanhan päärakennuksen peruskorjaus ja lisärakentaminen tai kokonaan uuden opiston rakentaminen.

Pitkällisen harkinnan ja museoviranomaisten lausuntojen jälkeen vanha päärakennus päätettiin purkaa ja rakentaa uusi. Into Pyykön suunnitteleman uuden Kunnallisopiston valkoisen päärakennuksen vihkiäisjuhlaa vietettiin elokuun 22. päivänä 1965.

Gustavelund Oy on perustettu 1989, samalla alkoi toiminta kokoushotellina. Se oli myös ehdolla Maanpuolustuskorkeakoulun

yleisesikuntaupseerikurssien ja esiuupseerikurssien sijoituspaikaksi, mutta puolustusministeriö ei puoltanut hanketta. Toiminta jatkui Kokoushotelli Gustavelundina, joka tarjosi yritys- ja yksityisasiakkaille hyvät tilat ja palvelut muun muassa kokouksiin ja erilaisiin tilaisuuksiin.

Hotelli- ja ravintolatoiminta palautti elämän Gustavelundissa lähelle sitä, mitä se oli ollut ennen Kunnallisopisto-vaihetta. Vuonna 2015 Kuntaliitto myi kiinteistön liiketoimintoihin Pia ja Antti Ropposelle, jotka ovat ansiokkaasti kehittäneet Gustavelundin toimintaa. Nykyisin Gustavelund Oy toimii perheyrittäjänsä tarjoten kokous-, konferenssi ja perhejuhlatiloja lukuisissa kunnostetuissa, tilavissa ja valoissa kokoontumistiloissaan. Toimintaa täydentävät kattavat ravintolapalvelut, ohjelmalvelut sekä reilut 200 majotuspaikkaa.

18. Keuda, Kirkkotie 31

Ensimmäisen rehtorin Erja Johanssonin mukaan nimetty Erjala-rakennuksen peruskivi muurattiin syksyllä 1988. Oululaisen arkkitehtitoimisto NVØ:n (Niskasaari, Vahtera, Øhman) suunnitteleman rakennuksen vihkiäisjuhlaa vietettiin 21.9.1989 ja avajaisia kunnoitti läsnäolollaan myös rouva Tellervo Koivisto.

Rakennus oli aikanaan valtakunnan ensimmäinen sosiaalialan oppilaitokseksi rakennettu talo. Silloisessa sosiaalialan oppilaitoksessa koulutettiin kodinhoitajia, päivähoitajia, kehitysvammaisten hoitajia, sosiaalikasvatta-

*Kirkkotie 31 on yksi Keudan eli Keski-Uudenmaan koulutuskuntayhtymän toimipisteistä.
Kuva Veijo Hurskainen*

ja sekä sosiaaliohjaajia. Puhtaasti sosiaalialan koulutuksesta siirryttiin sosiaali- ja terveystieteiden perustutkintoon 1990-alussa.

2000-luku toi mukanaan suuren muutoksen, kun opistoaste muuttui ammattikorkeakouluksi ja siirtyi eri organisaatioon. Tuusulassa Kirkkotieltä koulutus jatkui selkeästi toisen asteen koulutuksena ja 2001 aloitettiin sosiaali- ja terveystieteiden perustutkinnon (lähihoidtaja) lisäksi nuoriso- ja vapaa-ajan ohjaajien sekä parturi-kampaajien koulutus, 2012 aloitettiin myös kosmetologien koulutus. Uusia tutkintoja varten 2000-luvun alussa saatiin lisärakennus, jossa sijaitsivat parturi-kampaajien työsalit. Vuonna 2012 avattiin vielä toinen laajennusosa, johon saatiin kauneudenhoitoalan työsalit sekä lisää mm. hoitoluokkia. Vuonna 2020 on taas myös kasvatus- ja ohjausalan koulutusta, josta valmistuu lastenohjaajia ja nuoriso- ja yhteisöohjaajia.

Keudan Tuusulan toimipisteessä opiskelee nykyään n. 800 ammatillisen 2. asteen hyvinvointialan opiskelijaa. He valmistuvat lähihoitajiksi, parturi-kampaajiksi ja kosmetologeiksi. Lisäksi Kirkkotieltä voi opiskella alan ammatti- ja erikoisammattitutkintoja. Opiskelijoiden ikähaitari on laaja 16-vuotiaista aikuisopiskelijoihin. Opiskelijoiden oppimisympäristöinä toimivat mahdollisimman paljon myös alueen työpaikat. Hius- ja kauneudenhoitoalan opiskelijat palvelevat alueen asukkaita asiakaspalvelupäivinä. Toimipisteessä opiskellaan myös iltaisin sekä kesäaikaan. Iltaisin liikuntasali on kunnan ja järjestöjen liikuntatoimen käytössä.

Keudan omistajakuntia ovat Tuusula, Järvenpää, Kerava, Mäntsälä, Nurmijärvi, Sipoo ja Pornainen. Tontin on Tuusula lahjoittanut vuonna 1986. Tekstin on laatinut Kaisa Aho, toimialapäällikkö, toimipistevastaava.

Vanhalla Savontielle

Kirkkotien pohjoisosa (kadunnumerot 33–49) on osa satoja vuosia vanhempaa Hyrylä – Mäntsälä tietä, joka johtaa aina Savoan asti. Tämän tienpätkän nimi olisi oikeammin Kirkkonkyläntie, koska se kulkee vanhan Tuusulan ryhmäkylän halki.

19. Kiinteistö Oy Postis, Kirkkotie 37

Aarne Salminen rakensi vuonna 1951 betoniharkoista asuin- ja liiketalon Gustavelundin maille. Kirkkotien puolelta on aina ollut kulku

Postiksen alakerrassa on toimisto- ja myymälätiloja. Kuva Veijo Hurskainen

liiketiloihin ja rakennuksen takakautta yksityiselle puolelle. Rakennuksen yläkerta paloi pari vuotta valmistumisen jälkeen ja remontin yhteydessä taloa korotettiin puolella kerroksella, jolloin siitä tuli kaksikerroksinen.

Aarne Salmisen veljen Paavo Salmisen perhe omisti Keravalla Every Oy nimisen yrityksen, joka korjasi mm. vanhoja 200 litran öljytynnyreitä oikaisten ne paineilmalla ja maalaamalla uudelleen. Vanhat paikkakuntalaiset muistavat aina Everyn vihreän REO kuorma-auton, jonka lavalla oli valtava tynnyrilasti. Sittemmin Paavo Salmisen yritys toi maahan Weskopir-lämmittimiä ja myi niitä perustamassaan kodinkoneliikkeessä. Tällöin Salmiset olivat jo muuttaneet takaisin Koskenmäelle ja he olivat melko varakkaita ja suurellisiakin. 1960-luvulla johtajalla oli valkoinen Chrysler New Yorker -auto ja tyyliin kuului, että yksityiskuljettaja kantoi johtajan salkkua.

Seuraava Postiksen omistaja oli Keravan puusepäntehtaan isännöitsijä Erik Wikberg. Nykyinen omistaja Klaus Winqvist osti talon Wikbergin perikunnalta v. 1987 ja teki mittavan remontin.

Talon yläkerrassa on erittäin hienot pikkuruutuiset lasiovet, joissa on fasettihionta ja hiekkapuhalletut vehnän tähkäkuviot joka

ruudussa. Samoin katot on päällystetty pääosin diagonaalisesti asetetuista lakatuista vanerilevyistä, jotka ovat Keravan puusepäntehtaan isännöitsijän teettämiä.

Talossa on toiminut aikoinaan mm. Kirkonkylän posti, josta kiinteistö on saanut nimen. Posti on ryöstettykin kerran. Tyyne Salminen piti "Ruoka-aitta"-nimistä elintarvikekauppaa. Alakerran toimistotilojen vuokralaisena on ollut useita yrityksiä.

Vuonna 1988 Klaus Winqvist rakennutti uuden 100 neliön toimistosiiven arkkitehti-toimisto Helkiö & Winqvist Oy:n käyttöön. Siinä toimi arkkitehti-toimisto, jossa oli parhaimmillaan 6-7 ihmistä töissä. Toiminta loppui 1990-luvulla ja tiloihin muutti ensin ATK-koulutusfirma Nortrain Oy, sitten räjähdysaineyritys Forcit Oy. Nyt tilassa toimii Tree of Pets-niminen maahantuontiliike.

Nykyisin talossa asuvat professori emerita Paula Kyrö ja sisustusarkkitehti Klaus Winqvist, jonka toimisto Studio Winqvist Oy sijaitsee talon ensimmäisessä kerroksessa, samoin Paula Kyrön toimisto. Hän toimi Aalto-yliopiston yrittäjyyskasvatuksen professorina, kunnes jäi eläkkeelle. Studio Winqvist on toiminut yhtäjaksoisesti 35 vuotta tässä osoitteessa, jo vuodesta 1987 alkaen.

Näkymä Savontieltä nykyisen Postiksen kohdalta Gustavelundiin vuonna 1909. Kuva A. Hackman STH III

Kirkonkylän ryhmäkylä

Vuosisatoja sitten asettuivat eränkävijät asumaan pysyvästi Kaukjärven eli Tuusulanjärven rannoille runsaan kalaston ja myöhemmin hyvien viljelysmaiden vuoksi. Kirkonkylässä ns. "Kalaniemenpeldon" luona Piilinojan suussa oleva lahdenpoukama oli havaittu erityisen hyväksi kalapaikaksi.

Tuusulan vanhimpina kylinä pidetään Vanhakyllää ja Tuusulaa eli nykyistä Kirkonkylää. Se mainitaan ensimmäisen kerran 1443 nimellä Thusby. Pitäjän nimeksi se muuttui 1643, kun kirkko rakennettiin kylän alueelle. Vuodesta 1553 alkaen kylän nimestä esiintyy suomenkielinen muoto Tuusula.

Kirkonkylän viljelyksessä olleiden talojen lukumäärä on vaihdellut 1500-luvulta alkaen 5-8 välillä.

Parhaiten tiedossa on seuraavien talojen asiat: Kottu/Saksa, Kottu, Eggertas/Gustavelund, Nikula, Pekkola, Krapi/Gustafsberg ja Pappila.

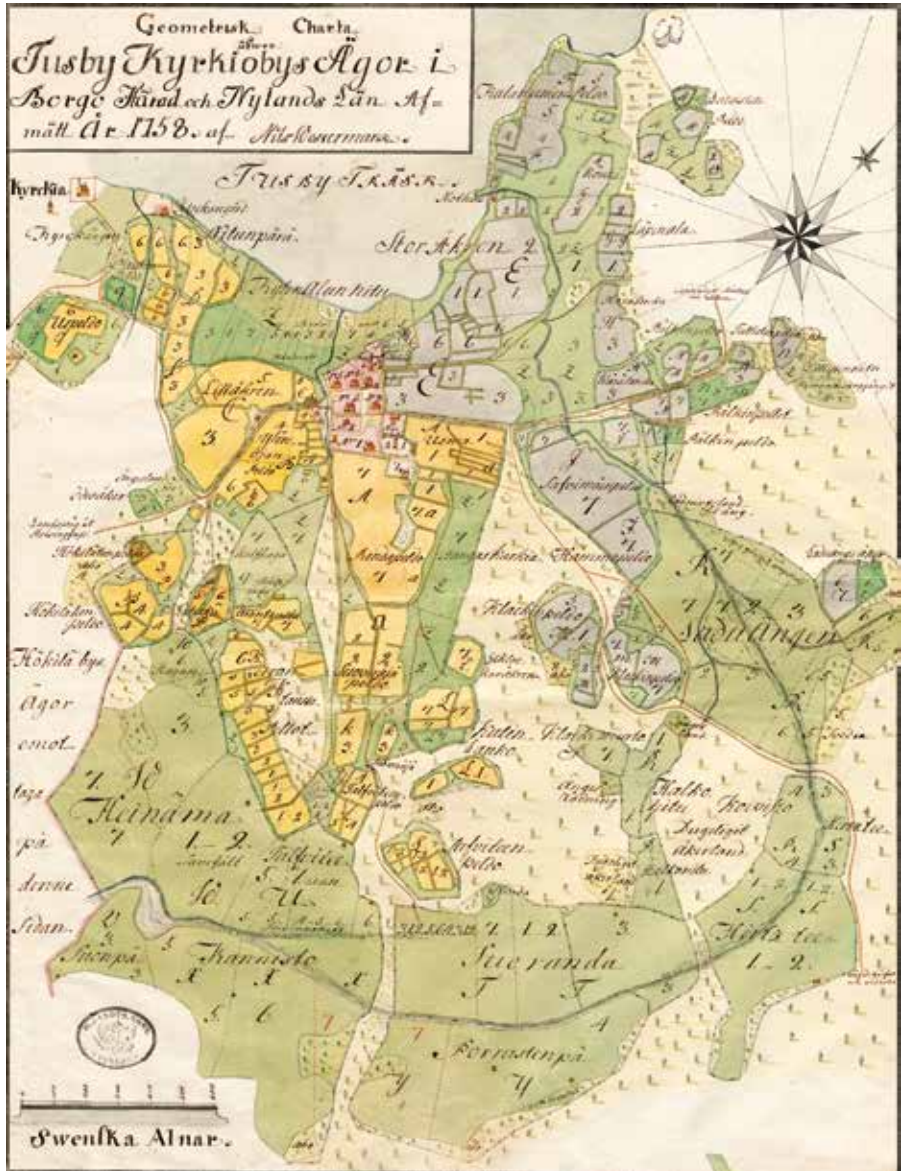
Taloissa tuotettiin lähes kaikki elämisen edellytykset. Kukin osallistui siihen voimien- ja kykyjensä mukaan. Vanhukset ja lapset olivat kesällä mukana peltotöissä, sairaat ja vammaset hoidettiin kotona. Sairaudet ja sodat vaativat veronsa ja lapsia syntyi vastavasti paljon. Kaikki tähtäsi talon menestyk-

seen ja hengissä pysymiseen.

Kartat tehtiin vuokraa, verotusta ja tilojen kunnan seuranta varten. Maanmittari teki karttaan liittyvän selonteon ja mittasi alat, kirjoitti vielä selvityksen lohkojen kunnostakin. Landswäg åt Helsingfors – Landswäg åt Mäntsälä och widares meni ryhmäkylän läpi. Kirkolle mentiin kinttupolkuja.

Keskiajalta lähtien maanviljelyksessä oli vallalla sarkajako eli viljelysmaat oli jaettu taloille saroittain tasapuolisuuteen pyrkiessä, laajat metsät olivat yhteisiä. Tämä taas pakotti ns. vainiopakkoon eli talojen oli muokattava, kylvettävä ja korjattava samanaikaisesti, mikä ei kannustanut raivaamaan lisää peltoa. Oltiin siis yhteisomistuksessa ja omaa oli vain piha-piiri. Talolla oli myös kunnia-asia omistaa paljon pytinkejä, se oli myös vaurauden merkki. Oli siinä olemista ihmisillä - talonväen lisäksi samassa tilassa piijat ja rengit sekä kaikki eläimet sulassa sovussa.

Kruunun asetuksen määräyksestä Isojaoissa 1700-luvun lopulta alkaen yhdistettiin talojen peltoalueita isommiksi lohkoiksi. Isojako saatettiin loppuun 1800-luvun lopulla ja talot hajautuivat ryhmäkylästä viljelystensä ääreen. Vain Kottu ja Pappila jäivät paikalleen.

Kirkonkylän tiluskartta vuodelta 1758. Huom! Katso suuntaisuus karttapohjoinen. Pellot ovat keltaisella ja niityt vihreällä. Ryhmäkylän seitsemän taloa ovat ryppäänä nykyisellä Pappilänmäellä järven pohjussa. Talojen pellot: A Kottu=Saksa (1), B= Kottu (2), C= Eggertas (3), D= Nikula (4), E= Pekkola (5), F= Krapi (6) ja Pappila (7). Nimet ovat peltolohkojen nimiä. Piilinoja kiertää koko kylän, se alkaa nykyiseltä Ilmatorjuntamuseolta. Karttakuva Kansallisarkisto

20. Ali-Kottu, Kirkkotie 42 a

Ali-Kotun talo, tuttavallisemmin Iso-Vihtori, sijaitsee Museoviraston tutkimusraporttien mukaan keskiajalta periytyvällä asuinpaikallaan.

Ryhmäkylän kantatallot. Ote vuoden 1758 kartasta (Westermark 1758) Kansallisarkisto.

Kotun tilan vaiheita ja asukkaita

Kotun tilaa jaettaessa nykyinen tontti sai ensin nimen Ali-Kottu ja se muuttui Iso-Vihtoriksi 1980-luvulla. Nimi tulee talon vuonna 1899 ostaneen nimismies Johan Viktor "Iso-Vihtori" Frostellin lempinimestä. Ennen kuin J. V. Frostell (1845–1927) hankki Ali-Kotun tilan omistukseensa, sen maista oli jo lohkotu tontti kunnan vaivaistalolle **Koivukujalle**. Alkuun Ali-Kotussa asui vuokralla J. V. Frostellin vanhin tytär Bertha miehensä agronomi Uno Ringbomin kanssa. Iso-Vihtori oli ilmeisesti osin virkakäytössä nimismiehellä, sillä yksi talon kamareista on toiminut putkana. Nimismies Frostell rakennutti Ali-Kotun tilan maille myös huvilatyyllisen rakennuksen, nykyisen Villa Rosan. Alkujaan Villa Rosa on ollut pieni tuvan ja kamarin käsittävä hirsirakenteinen muonamiesmökki. Tuusulan vallesman-

ni Frostell laajensi mökkiä, silloista "vita sidania" 1912 nykyiseen huvilamaisiin mittoihinsa. Puutarha on samalta ajalta.

Knut Peltosen omistuksessa hirsihuvila Villa Rosa oli tyhjiillään useamman vuoden. Eija Reinikainen muutti taloon aluksi vuokralle ja vuonna 1986 osti talon sekä alkupe räisestä tilasta lohkotun maa-alueen. Rouva Reinikainen kunnosti taloa harkitun laajasti. Nykyinen omistajaperhe Lehtoset ovat asuneet talossa vuodesta 2016.

J. V. Frostellin kuoltua 1927 Bertha ja Uno Ringbom ostivat Ali-Kotun talon omistukseensa. Bertha ja Uno Ringbomin poika, Jarl Uno, muutti Amerikkaan ja kotiutui sinne. Ringbomeilla oli lisäksi kasvatilapsena Berthan sisarentytär Marita Herzberg, joka avioitui 1934 Keravan Puusepäntehdas Oy:n tulevan johtajan Knut Peltosen kanssa. Peltonen osti Kotun talon Bertha Ringbomilta. Knut Peltosen omistuksesta talo siirtyi hänen ja Marita Peltosen pojalle Sten Peltoselle 1980-luvulla. Tällä hetkellä talossa asustaa J. V. Frostellin jälkeläisiä jo kuudennessa polvessa.

Taloon liittyy paljon tarinoita. Agronomi Ringbom mm. rakensi kylän ensimmäisen radiovastaanottimen, jota sitten tultiin koko kylän voimin ihmettelemään ja kuuntelemaan. 1950-luvun lopulla Sirkus Sariola majoittui yhdeksi talvikaudeksi taiteilijoiheen ja eläi-

Villa Rosa. Kuva M. Lehtonen

mineen Ali-Kottuun. Kirkkoon menijät yllättyivät eräänä sunnuntaiaamuna nähdessään tiellä karanneet nyrkkeilevät kengurut. Eläimet olivat olleet harjoittelemassa sirkusnumeroa ja niillä oli nyrkkeilyhanskat etukäpä-lissä.

Talon tyylipiirteitä

Rakennus on punamultamaalattu, pystyvuorattu kaksikamarinen paritupa. Runko on hirttä. Ikkunat ovat tyyliltään 1800-luvun lopulta, puite on T-mallinen, ylhäällä on yksi vaakasuuntainen ikkunaruuu ja sen alla kaksi pystyruutua. Kylmä lasikuisti on myöhäisempi lisäys taloon, ehkä myös 1800-luvun lopulta. Aiemmin talossa on ollut pärekatto. Sitä on seurannut huopakate. Nykyisin talossa on peltikatto. Pihapiiriin kuuluu vanha kaksikerroksinen aittarakennus. Pihapiirissä on myös aiemmin ollut navetta ja talli. Toinen puoli taloa on ollut perustamistavaltaan maanvarainen ns. multapenkki, myös osassa kattoja näkyy tummaa nokea savupirttijaioilta. Talon yläpohjassa on ollut tuohieristeen päällä puru ja maa-aineskerros. Talossa on kerrostumia ja osia eri ajoilta. Mitä luultavimmin sitä on laa-

jennettu jossakin vaiheessa ja siihen on lisätty sali sekä kaksi kamaria pohjoispäättyyn. Pihapiiristä tehdyissä arkeologisissa tutkimuksissa löytyi viitteitä, että paikalla on ollut asutusta ainakin 1700-luvulla.

Kotun tila oli ollut ratsutila aina 1690-luvulle asti, mutta myöhemmin tavallinen ruotutalo. Suurten nälkävuosien aikana 1690-luvulla perintöoikeus menetettiin verorästien vuoksi. 1700-luvun alussa talo oli jaettu kahteen osaan, joista toinen pysyi talonpoikaisviljelyksessä.

Kaikilla Kirkonkylän taloilla oli myös ns. takamaita nykyisen Jokelan keskustan ympärillä.

Torppia Kirkonkylän taloilla oli vuonna 1850 10 kpl ja 1917 vain 2 kpl ja ne sijaitsivat Jokelassa olevilla takamailla.

Vuonna 1891 Tuusulan kunta osti suurimman osan Kotun talosta ja perusti sen maille vaivaistalon. Toiminta tässä myöhemmin Koivukujana tunnetussa rakennuksessa alkoi 1895. Vuonna 1898 kunta katsoi, ettei se tarvitse koko Kotun tilaa vaan huutokauppasi osan talosta. Erinäisten kauppaan liittyneiden vaiheiden jälkeen sen omistajaksi tuli Tuusu-

Ali-Kotun päärakennus on vanhalla paikallaan Kirkonkylässä. Kuva Veijo Hurskainen

lan nimismies J. V. Frostell ja suvun omistusta tilalla jatkoivat Peltoset, jotka ovat ahkerasti kunnostaneet nykyisiä rakennuksia.

Koivukuja-rakennus kävi ajan myötä ahtaaksi ja siksi kunta osti Kotun tilasta vielä Kotovainio-nimisen pellon ja vuonna 1932 valmistui uusi kunnalliskoti, jonka vanhin rakennus on edelleen osana Tuuskotoa järven rannassa. Vuonna 1935 tälle alueelle rakennettiin vielä kulkutautisairaala.

Aikanaan vaivaistaloksi rakennettu Koivukuja on nyt Keusoten lastensuojelun kuntoutusyksikkö. Kuva Veijo Hurskainen

21. Tuusulan pappila

Tuusulan kappeliseurakunta tarvitsi omalle papilleen myös pappilan. Pappila syntyi Vanhankylän kartanon herran ratsumestari Nils Stålhanan aloitteesta. Ensimmäinen pappila valmistui jo vuonna 1645. Neljäs pappila on

Pappila 1930-luvulla. Kuva Tuusulan museo

valmistunut 1829 ja sen suunnitelmat laati eversti G. Nyberg, Vanhankylän kartanon sotaneuvos Carl Peter Nybergin veli. Nykyisessä pappilassa on isäntinä ollut kaikkiaan kymmenen kirkkoherraa, viimeisenä Matti Paavali Korppi-Tommola 1964–1987. Seurakunnan omistuksessa pappila oli viimeksi asuntona ja kiinteistötoimen toimistona, kunnes myytiin.

Pappiloiden asema pitäjien kulttuuri- ja rakennushistoriassa on monin tavoin keskeinen. Papisto oli maaseudun sivistyneistön merkittävä kerros ja sen käsissä oli kirkollisten asioiden lisäksi monien maallisten asioiden hoito, muiden muassa lukutaidon kartuttaminen vuosisatoja.

Tuusulan vanha pappila on saanut keväällä 2018 yksityiset omistajat, pappilan perintö säilyy ja jatkuu. Pastori Pauli Rentola ja hänen vaimonsa Päivi Rentola ovat ottaneet kunniatehtäväkseen kunnostaa suuren päärakennuksen, työtuvan ja koko pihapiirin alkuperäistä kunnioittaen kodiksi perheelleen. He halusivat myös kunnioittaa pappilan alkuperäistä käyttötarkoitusta nimeämällä kiinteistönsä Rentolan Pappilaksi.

Pappilan puistomainen tontti on kylänmäellä maisemallisesti hallitsevalla paikalla ja päärakennus sen korkeimmalla kohdalla. Pappila on historiallisesti Tuusulan arvokkaimpia kohteita.

Rentolan Pappilan kunnostettu väentupa sisältä. Kuva Päivi Rentola

*Rentolan Pappila puutarhan suunnasta.
Kuva Päivi Rentola*

22. Vanha kunnantalo

Kunta tarvitsi oman kunnantalon moniin taroituksiin. Kuntakokouksia oli pidetty luokahuoneessa ja muita tilaisuuksia eri puolilla kuntaa. Käräjiä oli istuttu mm. Saksan tilalla ja Keravalla Suomalaisen Seuran talolla. Päätös kunnantalon rakentamisesta teh-

tiin 1909. Vuonna 1911 kunta päätti vuokrata kirkkoherran virkatalosta 1,5 tynnyrialaa maata kunnantaloa varten Kirkkotien ja Keravalle menevän tien risteyksestä. Piirustukset uudesta kunnantalosta laati hyvin tunnettu tuusulalainen valtionarkkitehti E. A. Kranck ja urakoitsijana oli tuusulalainen Kalle Sandberg. Lisäksi tehtiin myös sivurakennus, jonka suunnitteli rakennusmestari K. J. Winqvist. Siinä oli 30 hevoselle suoja, sauna, halvakova, sikala-lampola ja käymälät.

Uusi kaunis jugend-tyylinen kunnantalo valmistui 1913 todelliseen tarpeeseen. Siinä oli suuri sali kokouksia ja käräjiä varten. Siinä oli omat huoneet käräjätuomarilla, nimismiehellä ja säästöpankillä sekä kamreerilla, samoin holvit arkistoa varten. Pohjakerroksessa oli selli, keittiö ja ruokala sekä vahtimestarin asunto. Kunta päätti, että taloa saisi käyttää myös hyväntekeväisyysseurojen kokouksiin ja julkisiin näyttelyihin. Seurakunta osallistui rakennuskustannuksiin 4000 markalla saadakseen talosta seurakunnalle hyvät arkistotilat. Talossa pidettiin ensimmäinen kuntakokous 10.–11.2.1913 ja jatkossa kaikki tärkeät

Kuvassa Keravalle ja Hyrylään johtavien teiden risteys ja jugend-tyylinen kunnantalo näyttivät tältä vielä 1950-luvulla. Taustalla on lisärakennus ja kunnantaloa vastapäätä kauppa. Kuva Tuusulan museo

kuntaan liittyvät tilaisuudet. Ensimmäiseksi kunnankirjuriksi nimettiin Jalmar Sampola.

Nykyisin Kiinteistö Oy Tuusulan Vanhassa Kunnantalossa toimii mm. Tuusulan seudun vesilaitos ja Keski-Uudenmaan musiikkiopiston konserttisali Aino. Puinen laajennusosa on vuodelta 1941. Tiilirakenteinen rapattu laajennus on vuodelta 1957.

Kunnantaloa vastapäätä piti 1800-luvun lopulla maakauppaa Venäjän alamainen Filemon Osipoff Lazareff Kotulta vuokraamallaan maalla ja rakentamassaan talossa. Hän kuoli vuonna 1902 ja hänen leskensä hoiti kauppaa tämän jälkeen nimellä Laitinen, koska oli suomalainen ja tätä sukua.

Kirkkotie jatkui ennen uuden Järvenpääntien rakentamista Kunnantalolta suoraan Krapille ns. kivisillan kautta. Tällä välillä oli aikoinaan Matssonin nahkurinverstas Piilinojan varressa ja vielä vähän matkan päässä oikealla ennen Krapin päärakennusta Matilda Frommin leipomo.

23. Corona, Kirkkotie 46

Nykyisestä Ali-Kotun talosta Piilinojan ja Kirkkotien välissä olevat tilat on kaikki lohkottu Kirkkonkylän Kotun kantatalosta. Corona-kiinteistön ostivat Melker ja Tyne Löfberg vuonna 1928 Uno ja Bertha Ringbomilta. Sähköteknikko Melker Löfberg suunnitteli ja rakensi komean hirsirunkoisen talon vastapäätä kunnantaloa, jossa toimi aluksi myös sähkölaitoksen toimisto.

Melker toimi 1925–1938 Tuusulan-Keravan sähkölaitoksen piirihoitajana ja hänen piirustuksiensa mukaan rakennettiin myös nuo komeat valkoiset muuntajat, joita on onneksi muutama säilynyt. Sähkölaitoksen johtaja Lauri Lindberg oli ulkoasun ja pagodityylisen katon suunnittelija.

Mainittakoon, että ”Ukko (Emanuel) Löfberg” perusti Keravan asemaa vastapäätä 1904 myllyn ja sahan. Sen höyryvoimalla tuotettiin myös ensimmäisenä sähköä. Täs-

Löfbergien Coronan kaunis talo 1960-luvulla. Kuva Iris Teräs os. Löfberg.

tä kehittyi sitten Tuusulan-Keravan sähkölaitos 1918.

”Paikallislehdessä kerrottiin vuoden 1936 Berlinin olympialaisissa 10 000 metrin juoksun kolmoisvoittoon osallistuneen Volmari Iso-Hollon juoksukillään havainneen tämän kotimme tulipalon ja tehneen siitä hälytyksen. Osasi se media jo silloinkin”, Iris Löfberg kirjoittaa. Oikeasti tilanne oli mennyt tytär Iris Löfbergin mukaan niin, että salama oli iskenyt taloon ja Melker oli itse hälyttänyt palokunnan. Sotilaita Hyrylän varuskunnasta osallistui sammutustöihin.

Melker kuului myös itse aktiivisesti Tuusulan VPK:n toimintaan aina sen perustamisesta 1930 alkaen vuoteen 1938 asti, kunnes Löfbergit muuttivat väliaikaisesti töiden mukana ympäri Suomea asumaan, kunnes palasivat Coronaan 1951.

Corona toimi postitoimistona vuodesta 1938 eteenpäin postinhoitajanaan Aili Kalkinen. 1950-luvulla posti siirtyi Kirkkotie 37 Postikseen. Talon sisällä olleesta postiluukusta voitiin seuraavien omistajien tekemässä remontissa luopua.

Coronan ostivat 1970-luvun alussa Mauri ja Sinikka Keskinen ja heidän jälkeensä 3300 m² kiinteistö jaettiin kahtia heidän lapsilleen. Jere ja Sisko Keskinen rakensivat Jaska-tontille 2000-luvun alussa talonsa. Coronan omistavat nyt Markus, Laura ja Vilho Tuhkanen. He viihtyvät hyvin kunnostetussa talossaan.

24. Kirkonkylän Saksa

Kotun talon puolikasta sanottiin Kotun Alastaloksi. Alastalon osti 1769 Andreas Johaninpoika Saksa (s. 1732) ja tilan nimi muuttui Saksa-nimeksi. Andreas oli kuudes sukupolvi Saksa-sukua, joka oli viljellyt Hyökkälän Saksa tilaa peräjälkeen kruunun vuokratilajelijänä. Ruotujakolaitoksen muutoksen yhteydessä v. 1694 Hyökkälän Saksasta tehtiin kruunun sotilasvirkatalo eikä hän pystynyt lunastamaan sitä omaksi.

Kirkonkylän Saksan päärakennuksen Keravan tien varteen siirsi n. 1855 Andreaxen pojan pojan poika Johan Fredrik Saxelin s. 1829. (isäntänä 1853–1873).

Aleksis Kiven hautajaispeijaiset

J. F. Saxelin kuoli 19.6.1873 sydänhalvaukseen, joten hän oli vielä isäntänä Aleksis Kiven kuollessa. Varmaankin emäntä Augusta Serafina hoiti isoimman osan Kiven hautajaisjärjestelyistä 4.1.1873.

Hautajaisjärjestelyt oli määrä olla vaatimattomat ja niihin oli saatu lahjoituksena Karkurit-näytelmän palkkiosta 113 mk. Kun illan ja yön aikana kohotettiin lukemattomia

Tuusulan kunnan lahjoittama muistolaatta paljastettiin Saksan talon seinään hautajaisten 100-vuotispäivänä. Kuva Veijo Hurskainen

maljoja Aleksis Kiven muistolle, oli kerättävä lisää rahaa 115 mk. Hautajaislaskut ovat Suomalaisen Kirjallisuuden seuran arkistossa ja löytyvät digitoituna netistä. Juomista mainittakoon: kolme kannua viinaa, kannu konjakkia, kannu punssia ja rommia sekä runsaasti miedompia juomia. Peijaisiin osallistuivat helsinkiläiset hautajaisvieraat ja vainajan veljet. Ylioppilaat jututtivat Albertia kirjailijan viimeisistä vaiheista. Osa vieraista jäi viettämään lomaa Saksan majataloon, osa palasi sunnuntaina aamujunalla Helsinkiin.

Saksan talon päärakennus, jonka pohjoispuolen puutarhaan putosi sota-aikana kolme pommia. Kuva Veijo Hurskainen

Saksan talon pommitus

28.9.1942. klo: 23,30.
60 mysrätäisen pommi-
koneen pommituksessa
Helsingiä, lenteli yksii-
tyisiä koneita myös
massavudella Helsingin
gini ympärillä. Täl-
löni pudotti eräs kone
Talman kuldulle 2 pom-
mia ja samalla mat-
kalla, muut amica-miinat.
Teja myskommin meidän
puolesta 3 miinapommi,
(arviolta 250 kg.)
I kuoppa sijaitti 20 m pää-
kennuksesta, 23 miinan-
nan pöytäiltä.
II kuoppa aivan edellis-
lähenä.
III kuoppa keskellä kuit-
karsmaata.

Kuva on Anna-Kaarina Winqvist-Jaakkolan per-
herraamatun kansilehdestä, johon äiti Anna on
pommituksen kirjannut.

Talon emäntä Anna Winqvist katseli Helsingin
pommitusta talon kellarin ikkunasta. Pommi-
tuksen aikana tilan emäntä oli 25-vuotias.
Pommitus oli niin raju, että se kuului ja näkyi
kymmenien kilometrien päähän. Kun kaksi
valoheittäjää onnistui saamaa keilojensa ris-
teykseen viholliskoneen, näkyi koneen siluet-
ti Tuusulan asti.

Anna Winqvist jatkaa kertomustaan: "En-
sin kuului vain suhinaa, joka koveni kovene-
mistään, kunnes ääni oli enemmänkin jylinää
kuin suhinaa. Sitten tuli aivan hiljaista." Hiljai-
suuden jälkeen hän osasi odottaa pommeja,
sillä kaikki oli tapahtunut siihen asti juuri ku-

ten hänen miehensä serkku Mannerheim-ri-
tin ritari ja pommikoneen tähyttäjä Rolf Win-
qvist oli kertonut. Hän on myös arvioinut, että
Saksan talon uusi ja maalamaton peltikatto
on kuunvalossa kiiltänyt ja kelvannut maaliksi.

Pommituksessa puhutaan 60 koneesta,
joista osa olisi "harhaillut" kohteesta. Syynä
lienee ollut kuoleman pelko ja osa lentäjis-
tä ohitti Helsingin ilmatorjunnan. Pommit oli
kuitenkin pudotettava. Helsingin ilmatorjun-
ta oli niin tehokas, että yli 90 prosenttia pom-
meista pudotettiin mereen.

Einar Winqvistin puoliso Anna seisoo pommikuo-
passa. Kuvaaja "Stalinin varjona" pommikuopan
reunalla.

Saksan talon lähihistoria

Augusta Serafina Saxelin meni leskeksi jää-
tyään naimisiin Keravan Ali-Heikkilän talon
pojan Karl Viktor Heleniuksen kanssa, joka
toimi tilan hoidon ohessa mm. Tuusulan kun-
nan rahastonhoitajana "kasöörinä" ja kirkko-
väärinä. Heille syntyi tytär Augusta Rosina,
josta tuli Tuusulan ensimmäinen suomenkie-

linen naisylioppilas ja kerrotaan J. H. Erkon ha-
vitelleen häntä avioliittotarkoituksessa.

Augusta Rosina meni 1916 naimisiin Karl
Paulus Winqvistin kanssa, joka oli kotoisin Hy-
rylän Peltolasta. Heille syntyi 1917 poika Karl
Einar, josta tuli 1960-luvulla Tuusulan ensim-
mäinen kunnanjohtaja. "Kunnan Einarilla" oli
sekä paikallisia, valtakunnallisia että kansain-
välisiä luottamustehtäviä ja hän sai 50 vuotta
täyttäessään maanviljelysneuvoksen arvoni-
men. Karl Einar avioitui v. 1940 Järvenpään
Pietilän talon tyttären Anna Peuramon kans-
sa ja he saivat neljä lasta. Annan isä Karl Au-
gust Peuramo oli Tuusulan kunnanhallituksen
puheenjohtaja 1930-luvulla.

Einar Winqvist kuoli 1968 ja tila jäi peri-
kunnan haltuun. Vanhin poika Lars Winqvist
otti aluksi opintojensa ohessa vastuun tilan
hoidosta ja tuotantosuunnan muuttamisesta
karjatilasta viljatilaksi. Navetta muutettiin
puusepänerveksi, rakennettiin uusi viljan-
kuivaamo, konehalli ja työväenrakennus, sa-
laojitusta jatkettiin ja konekanta uusittiin.

Nuorin poika Markku Winqvist otti tilan hoi-
toonsa vuonna 1972 ja vuokrasi lisämaita te-
hokkaaseen viljanviljelyyn. Hän hoiti tilaa 36
vuotta, eli kauemmin, kuin yksikään isäntä ta-
lon historiassa sitä ennen.

Anna Winqvist kuoli 1994. Lars ja Kirsti
Winqvist ostivat perikunnalta päärakennuk-
sen ja sivurakennukset vanhoine 1800-luvun
luhtiaittoineen ja pihapiireineen. Kirkonky-
län Saksan kunnostettu päärakennus puistoi-
neen ja talouskeskus kuuluvat Tuusulan kult-
tuurihistoriallisiin arvokohteisiin.

Vuonna 1998 Saksan tilan peltomaat
myytiin pääosin kunnalle ja Markku jatkoi
niiden viljelyä vuokralaisena vuoteen 2008
asti. Markku jatkoi työtään perustamassaan
kuljetusliike Wintrans Oy:ssä. Karl Pauluk-
sen 1930-luvulla rakentama komea punatii-
linavetta ja riihen talousrakennukset tulivat
perinnönjaossa Markulle. Vuonna 2014 Klaus
Winqvist suunnitteli Markun tyttarelle Anna
Winqvistille asunnon navetan päätyyn, jossa
hän perheineen asuu.

TUUSULAN KIRKKOTIEN KOTISEUTUPOLKU

Julkaisija

Käsikirjoitus ja toimitus

Taitto ja painopaikka

Tärkeimmät lähteet

Tuusulan museo 2020

Heikki Simola ja työryhmä

Painojussit Oy, Kerava

Suur-Tuusulan historia I-IV

Sirkka Holma, Tuusulan Rantatie Pekka Halosen aikaan

Petri Hiltunen, Tuusulan Rantatie Ruotsin vallan aikana

Virtuaali-Tuusula-verkkosivusto

Tuusula-Seuran aikakirjat

Kulttuurimaisema ja rakennuskanta, osa3/8, Tuusula

Kymmenet haastattelut ja maastontiedustelut.

Kirjoitustyöhön osallistuneet henkilöt (33) on lueteltu Virtuaali-Tuusulan Kirkkotien
oppaassa osoitteessa www.virtuaalituusula.fi. Kiitokset kaikille tietoja antaneille.

Tuusulan ensimmäinen kunnantalo oli Kirkkonkylässä Helsinki-Lahti tien ja Keravalle johtavan tien haarassa vuosina 1913- 1981.

KIRKKOTIEN KOTISEUTUPOLULLA TUUSULA TUTUKSI

Sipoon Kaukjärven neljännekunnan Tuusulan kylään talkoilla rakennettu kirkko johti Tuusulan pitäjän syntyyn 22.7.1643. Kirkkotie kulkee kahden kylän, Hyökkälän ja Kirkkonkylän alueella. Lyhyt tie, mutta pitkä matka kulttuurihistoriaa.

Suur-Tuusulan kotiseutupolkujen kirjastossa www.virtuaalituusula.fi on Hyrylän ja Koskenmäen ja Tuusulan Rantatien polut. Tuusulan Kirkkotien kotiseutupolku yhdistää nämä.

Kotiseutupolkuun on koottu Kirkkotien kiinnostavia kohteita, joiden avulla esitellään elinympäristöjä monipuolisesti. Mukana on alueen historiaa, luontoa, kulttuuria ja arkkitehtuuria – mielenkiintoisia persoonallisuuksia ja tapauksia unohtamatta.

